

SONKAJÄRVEN KIRKKO RAKENNUSHISTORIASelvitys

Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy 2022

Torninhuipussa alunperin ollut ja Stenbäckin piirustuksiinsakin piirtämä kukko. Kukko häämöttää myös viereisen sivun valokuvassa. Jo keskiajalla kukko tunnettiin Pohjoismaissa yleiskristillisenä symbolina. Kolmasti laulava kukko oli ollut varoitusmerkinä Pietarille ja se oli edelleen merkinä uskovaisille

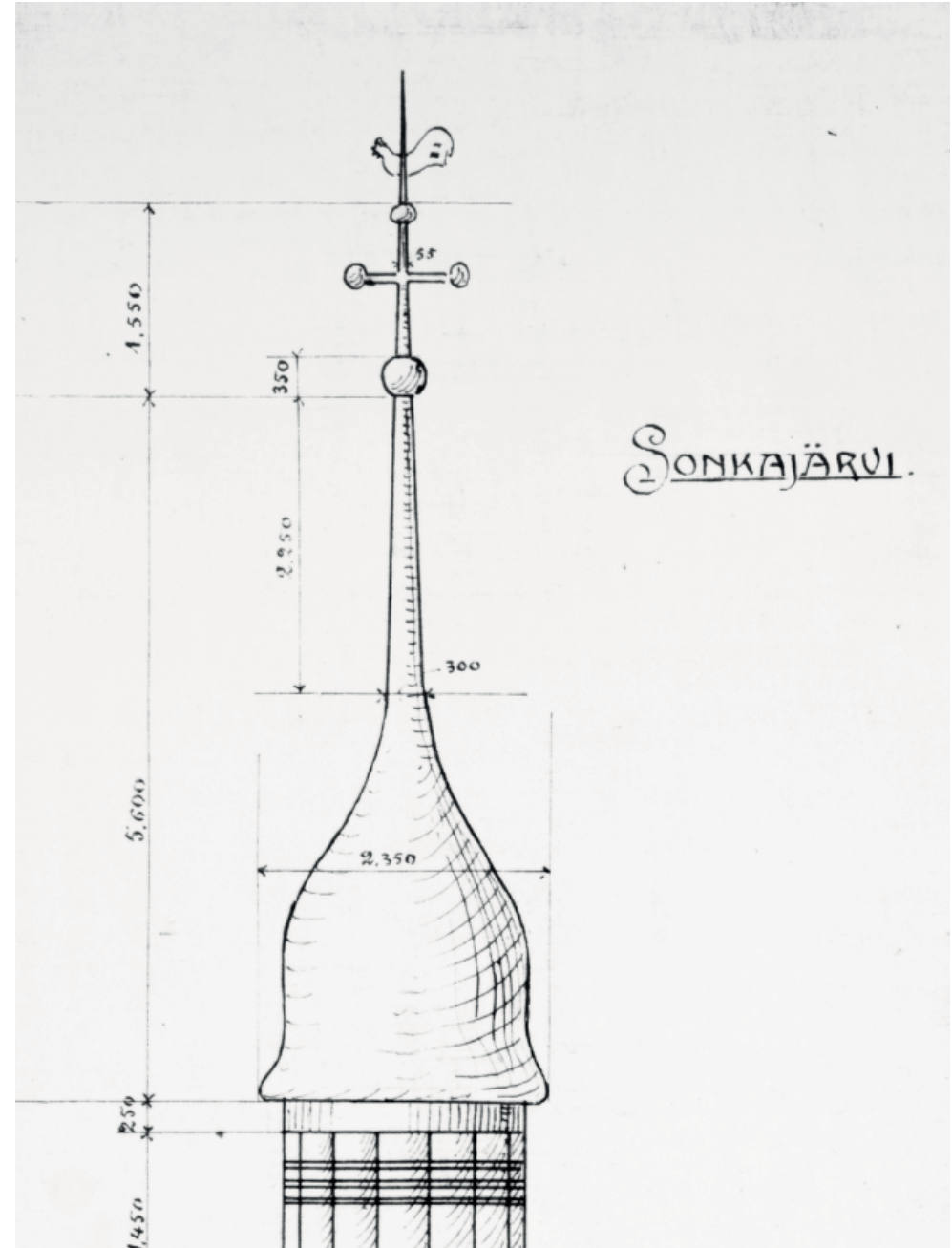
Tilaja: Ylä-Savon evankelis-luterilainen seurakuntayhtymä

Konsultti: Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy

Selvityksen laatija: Hannu Puurunen, arkkitehti SAFA

31.12.2022

Kannen kuva: Kirkon itäjulkisivua vuonna 2022.

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO	4
1.1 Kohteen perustiedot ja suojelutilanne	5
1.2 Selvityksessä käytetyt lähteet	10
2. KIRKON RAKENTAMIS- JA KORJAUSVAIHEET	12
Seurakunnan ja Kirkkorakennuksen vaiheet tiivistelmänä.	12
Arkkitehti Josef Stenbäck	16
Urakoitsija K. A. Honkavaara	16
3. RAKENNUSHISTORIA	18
3.1 Kirkon rakentamisesta	18
3.2 Alkuperäisestä rakennustekniikasta	20
3.3 Kirkon korjausvaiheet vuosituhannen vaihteeseen	28
3.4 Korjauksia 2000-luvulla	55
4. NYKYTILANNE	56
5. YHTEENVETO	60
6 LÄHTEET	62

LIITE:

Kopio Helena Riekin artikkelista *Sonkajärven kirkot* julkaisussa Ylä-Savon kirkot (toim. Marja Terttu Knapas). Tammisaari 1993.

Sonkajärven kirkko 15.9.1917, kuvaaja S. E. Multamäki.
Lusto, Suomen metsämuseo. <https://www.finna.fi/Record/lusto.knp-264203>

1. JOHDANTO

Sonkajärven rukoushuonekunnan ja seurakunnan perustamisvaiheita sekä aiemman rukoushuoneen ja nykyisen kirkon vaiheita on perusteellisesti kuvannut FM Helena Riecki artikkelissaan ”Sonkajärven kirkot”, joka on julkaistu vuonna 1993 ilmestyneessä teoksessa Ylä-Savon kirkot (Suomen kirkot 19; toim. Marja Terttu Knapas, Tammisaari 1993).

Riekin artikkelista on kopio tämän rakennushistoriaselvityksen liitteenä. Tämän vuoksi seurakunnan perustamisen alkuvaiheet ja kirkon rakennusvaiheet todetaan vain luettelomaisesti selvityksen alkupuolella. Selvitys painottuu kirkon rakennustekniikkaan sekä sen korjaus- ja muutosvaiheisiin. Samalla pyritään kirkkoa koskeva piirustus- ja valokuva-aineisto esittelemään mahdollisimman laajasti.

Tavoitteena on myös antaa ajantasainen kuva rakennuksen säilyneisyydestä ja arvoista tulevien muutosten, korjaussuunnitelmien ja päätöksenteon pohjaksi.

Selvityksen on Ylä-Savon seurakuntayhtymän toimeksiannosta laatinut Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy, vastuuhenkilön arkkitehti Hannu Puurunen.

Stenbäckin lopullinen suunnitelma kirkon idänpuoleiseksi julkisivuksi vuodelta 1908. Mustavalkokuva Kuopion kulttuurihistoriallinen museo (KUHMU), alkuperäinen piirustus Museovirasto (MV).

1.1 KOHTEEN PERUSTIEDOT JA SUOJELUTILANNE

KIRKON SUUNNITTELIJA JA VALMISTUMISVUOSI

Arkkitehti Josef Stenbäck, 1908.

Kirkko rakennettiin vuosina 1909-1910 ja vihittiin käyttöön 6.11.1910.

Kirkko on nimetty Pyhän Toivon kirkoksi.

SIJAINTI JA KIINTEISTÖ

Osoite: Rutakontie 3, 74300 Sonkajärvi.

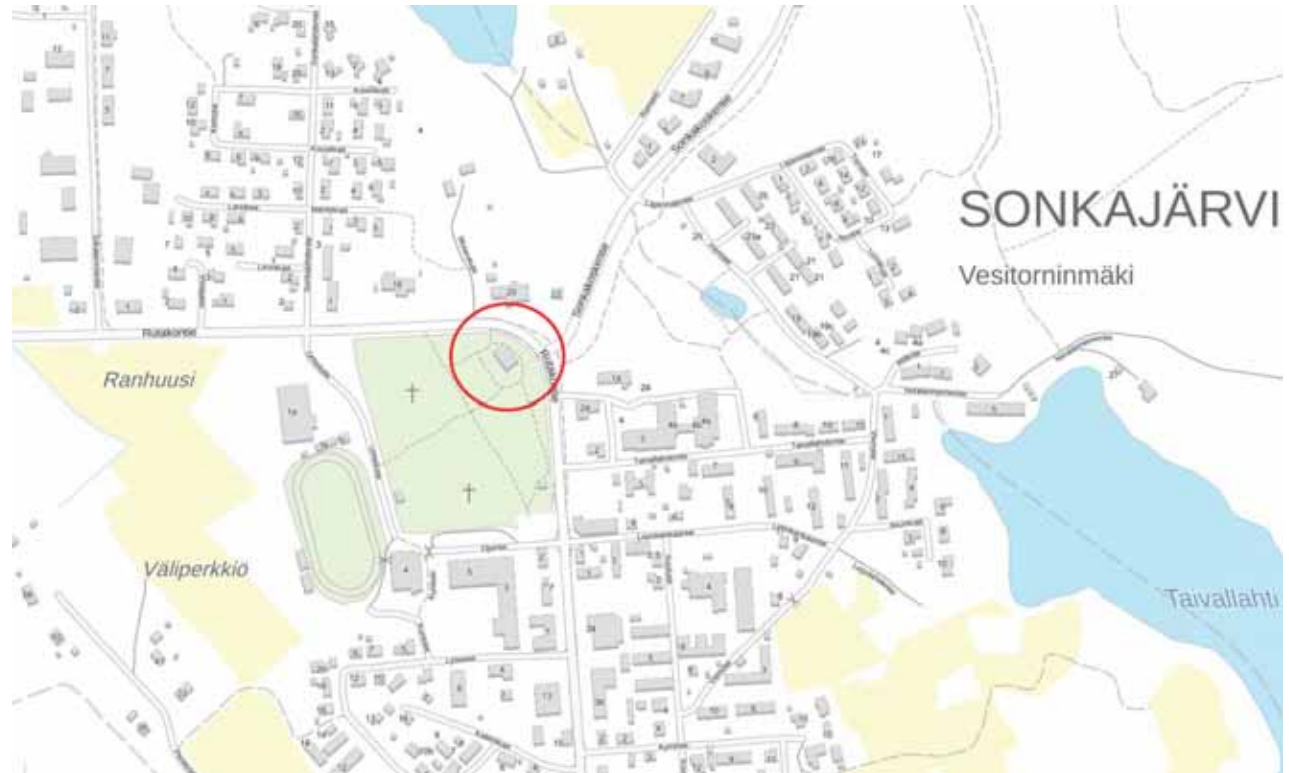
Kiinteistötunnus: 402-430-7-10 ”Kirkkomaan”.

Kiinteistön omistaja:

Ylä-Savon ev.lut. seurakuntayhtymä

Laajuustiedot:

- rakennusala 478 m²
- kerrosala yht. 667 kem²
- tilavuus 4362 m³

Kirkko sijaitsee Sonkajärven taajamassa Rutakontien ja Sonkakoskentie risteyksessä. Ylä-Savon karttapalvelu.

KÄYTTÖHISTORIA

Rakennus valmistui aikanaan Sonkajärven evankelis-luterilaisen seurakunnan kirkoksi ja on koko historiansa ajan toiminut siinä tehtävässä.

Kirkon tiloissa on tehty vain kokonaisuuden kannalta vähäisiä muutoksia.

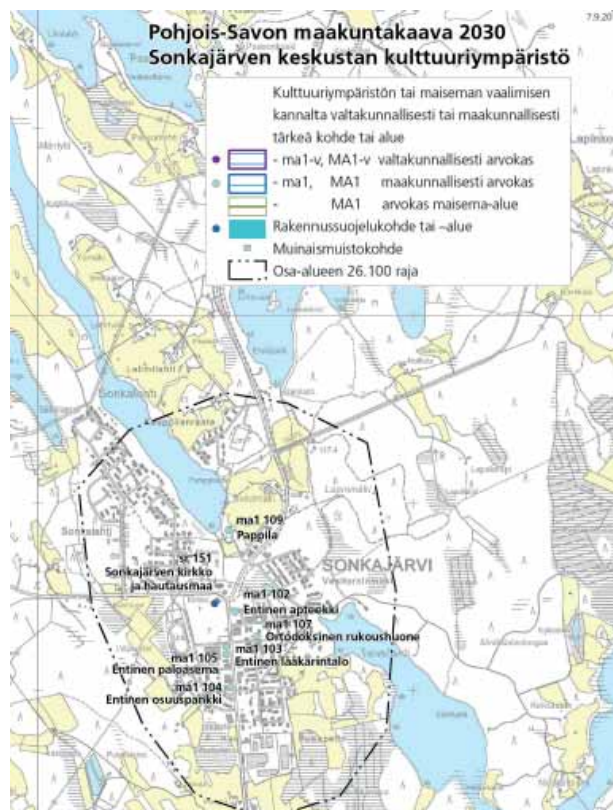
KAAVATILANNE

Maakuntakaava

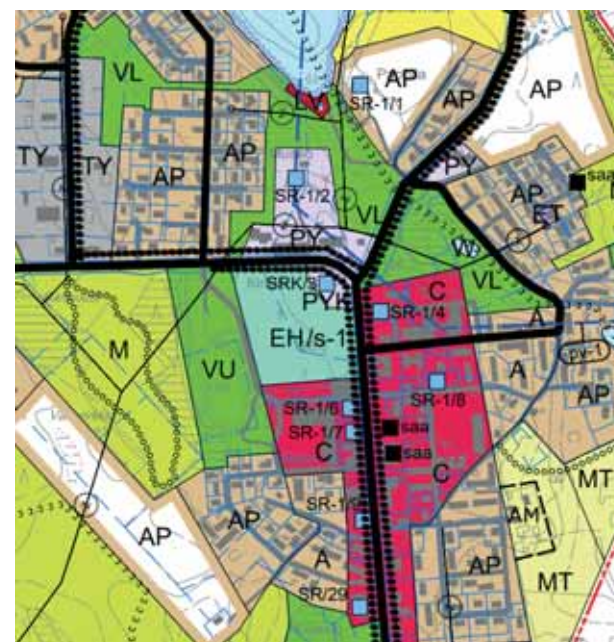
Pohjois-Savon maakuntakaava 2030, vahvistettu Ympäristöministeriössä 7.12.2011.¹

Kirkko sijaitsee taajamatoimintojen alueella

- ca-2 / ca-21 -merkintä: Alakeskus. Merkinällä osoitetaan kuntakeskukset, joihin sijoituu kaupan ja hallinnon palveluita. Sonkajärven keskustan kulttuuriympäristö, osa-alue 26.100.
- Valtakunnallisesti arvokkaiksi rakennussuojelukohteiksi on merkitty Sonkajärven kirkko ja hautausmaa, sr 26.151 (kirkkolaki, R, M).

Maakuntakaavan selostukseen liittyvä kartta Sonkajärven keskustan kulttuuriympäristöstä.

Osa Sonkajärven kirkonkylän koskevasta osayleiskaavasta (2014).
Merkinnät PYK, SRK/3. Hautausmaa-alue EH/s-1.

Yleiskaava

Sonkajärven kunta, keskustaajaman osayleiskaava. Hyväksytty kunnanvaltuustossa 16.6.2014.²

- PYK: Kirkkojen ja muiden seurakunnallisten rakennusten alue.
- SRK/3: Kirkkolain nojalla suojeltu kirkollinen

¹ <https://www.pohjois-savo.fi/media/liitetiedostot/julkaisut/sarja-a/a67-pohjois-savon-maakuntakaava-2030.pdf>; viitattu 10.11.2022

² <https://www.sonkajarvi.fi/fi/asuminen-ja-ymparisto/kaavoitus>; viitattu 10.11.2022

rakennus. Korjaus- ja muutostyöstä on pyydettyä Museoviraston lausunto. Numerointi kauttaviivan jälkeen viittaa kaavaslostukseen.

- EH/s-1: Hautausmaa-alue. Alueen kulttuurihistorialliset ominaispiirteet tulee säilyttää.
- PY: Julkisten palvelujen ja hallinnon alue.

Asemakaava

Kirkonkylän alueelle on laadittu numeerinen yhtenäinen ajantasalla oleva asemakaava. Valtuusto on hyväksynyt kaavan 2.9.2003 § 27.³

- YK: Kirkkojen ja muiden seurakunnallisten rakennusten korttelialue.
- sr-1: Suojeltava rakennus. Rakennushistoriallisesti tai kulttuurihistoriallisesti arvokas rakennus. Maankäyttö- ja rakennuslain 57 §:n 2 momentin nojalla määrätään, että rakennusta ei saa purkaa eikä siinä saa tehdä sellaisia korjaus- tai muutostöitä, jotka turmelevat rakennuksen rakennushistoriallista tai historiallista arvoa.
- EH: Hautausmaa.

Kirkonseutua vuodelta 2003 olevassa asemakaavassa. Kirkon tontilla kaavamääräys YK sekä kirkkorakennuksella suojelumerkintä sr-1. Rutakontien pohjoispuolella sijaitseen YK-tontilla seurakuntatalo.

KIRKKOLAIN SUOJELEMA RAKENNUS

Sonkajärven vuonna 1910 valmistunut kirkko on suojeltu voimassa olevan kirkkolain (1054/1993) nojalla.

Kirkkolain mukaan kirkollisia rakennuksia ovat kirkot, kellotapulit, siunaus- ja hautakappelit sekä hautausmaalla olevat niihin rinnastettavat rakennukset.

Kirkkopihan, sen ja hautausmaan aitaan ja sankarihautausmaahan sovelletaan samoja säädöksiä kuin rakennuksiin. Lain mukaan kirkollisen rakennuksen suojelun tavoitteena on turvata kirkollinen rakennettu kulttuuriympäristö osana kulttuuriperintöä sekä vaalia sen ominaisluonnetta ja erityispiirteitä, ja edistää kestävää hoitoa ja käyttöä.

Kirkollinen rakennus, joka on rakennettu ennen vuotta 1917, on suojeltu kirkkolain nojalla. Kirkkolakiin sisältyvä kirkollisen rakennuksen suojelu edellyttää korjaussuunnitelman viranomaiskäsittelyä. Seurakunnan ylin päättävä elin on kirkkovaltuusto, joka valitaan seurakuntavaaleissa neljän vuoden välein. Kirkkovaltuusto valitsee kirkkoneuvoston, joka vastaa käytännön johtamisesta ja valmistelelee asiat kirkkovaltuustolle päätettäväksi.

Jos korjaushanke sisältää olennaisia muutoksia rakennuksen sise- tai ulkoasuun, on suunnitelmaa koskeva kirkkovaltuuston päätös alistettava Kirkkohallituksen vahvistettavaksi. Kirkkohallitus on kirkon ylin päättävä elin. Kirkkohallitus pyytää Museovirastolta lausunnon suunnitelmista.

³ <https://www.sonkajarvi.fi/fi/asuminen-ja-ymparisto/kaavoitus>; viitattu 10.11.2022.

Rutakon rukoushuone tuulimyllystä tehtyine kellotapuleineen. Taustalla näkyy rakenteilla oleva uusi kirkko. Oikealla kylän pääraitti, jonka paikalla suunnilleen kulkee nykyinen Rutakontie. Kuva vuodelta 1910, kuvaaja F. W. S. KUHMU

KIRKON LÄHIMILJÖÖ

Sonkajärven kirkko päätettiin aikanaan rakentaa Sonkakankaalle silloisen rukoushuoneen lähetyville. Rutakon (kuten kylää silloin nimitettiin) rukoushuone hautausmaineen sijaitsi Iisalmen suunnalta, Aittokoskelta ja Sonkakoskelta tulevien teiden risteyksen tuntumassa. Uusi kirkko sijoitettiin hiekkakankaalle pienelle kumpareelle aivan risteyksen länsipuolelle siten, että rakennus torneineen näkyi hyvin kaikilta näiltä kolmelta suunnalta.

Kirkon paikka on myös lähellä pohjoispuolella olevan Sonkajärvi-järven Sonkalahtea, johon Matkusjoen reitiltä on noin kolmen kilometrin matka. Näin kirkkoon ja aiemmin rukoushuoneeseen ovat vesireitin varrella asuneet päässeet myös veneellä.

Pappila oli Sonkalahden pohjukassa lähellä kirkkoa. Pappila ulkorakennuksineen rakennettiin vuonna 1919 W. W. Wuorion piirustuksilla. Pappilan päärakennus on merkitty maakunnallisesti merkittäväksi rakennussuojelukohteeksi. Seurakuntayhtymä päätti myydä pappilan rakennuksineen vuonna 2018.

Kirkon etelä- ja länsipuolilla oleva hautausmaa vihittiin käyttöön alunperin vuonna 1855 ja sitä laajennettiin vuonna 1921. Kirkko ja sen etelä- ja länsipuolella oleva hautausmaa muodostavat nykyisin hoidetun, miljööltään hyvin tunnistettavan alueen kunnan keskustassa. Hautausmaan eri osista, sillä olevista muistomerkeistä ja sankarihauta-alueesta on tietoja aiemmin mainitussa Helena Riekin artikkelissa.

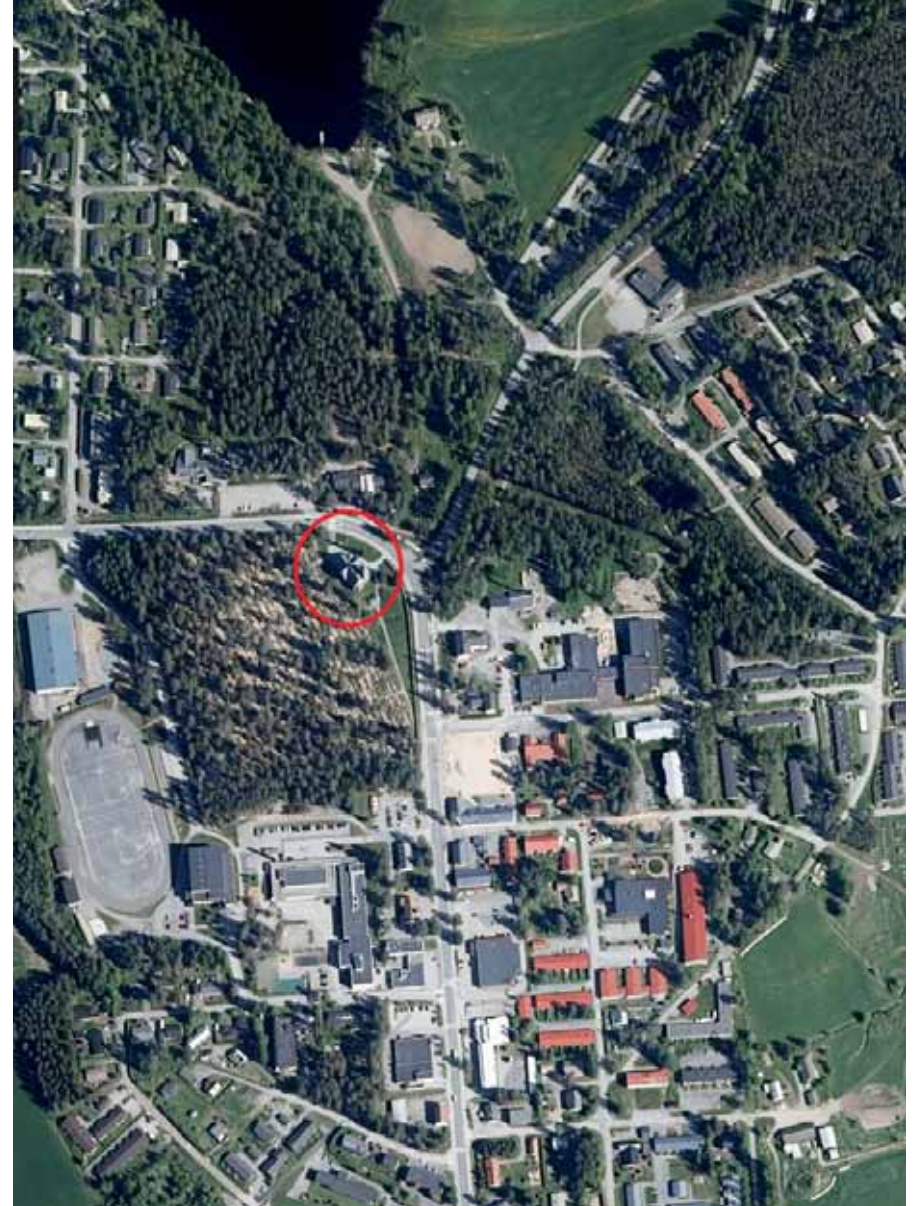
Seurakuntatalo rakennettiin vastapäätä kirkkoa Rutakontien pohjoispuolelle vuonna 1965 ja sitä laajennettiin 1987.

Sonkajärven keskustaajama rakentui vähitellen kirkon ja hautausmaan lähetyville. Asutus ja kauppa- liikkeet sijoittuivat pääasiassa kirkolta etelään päin menevän tien varteen.

Kirkon ja pappilan ohella kulttuurihistoriallisesti merkittäviä rakennussuojelukohteita ovat kirkon lähellä, Rutakontien kaakkoispuolella oleva entinen apteekintalo, hieman sivummalla Rutakontiestä itään sijaitseva ortodoksinen rukoushuone sekä Rutakontien varressa olevat entinen lääkäritalo, entinen paloasema ja entinen osuuspankki.

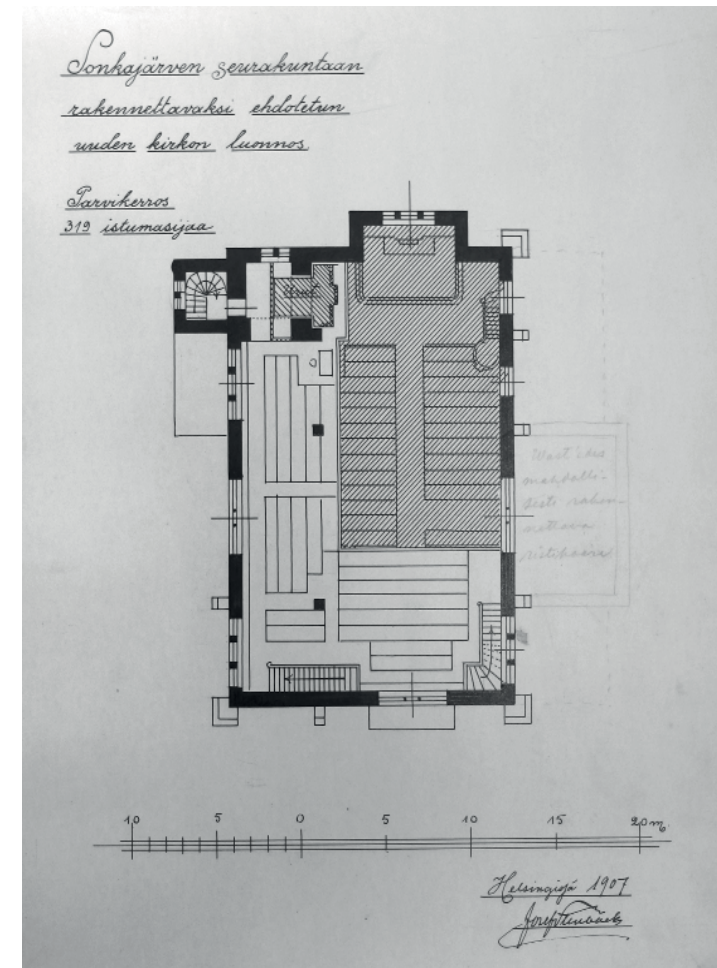
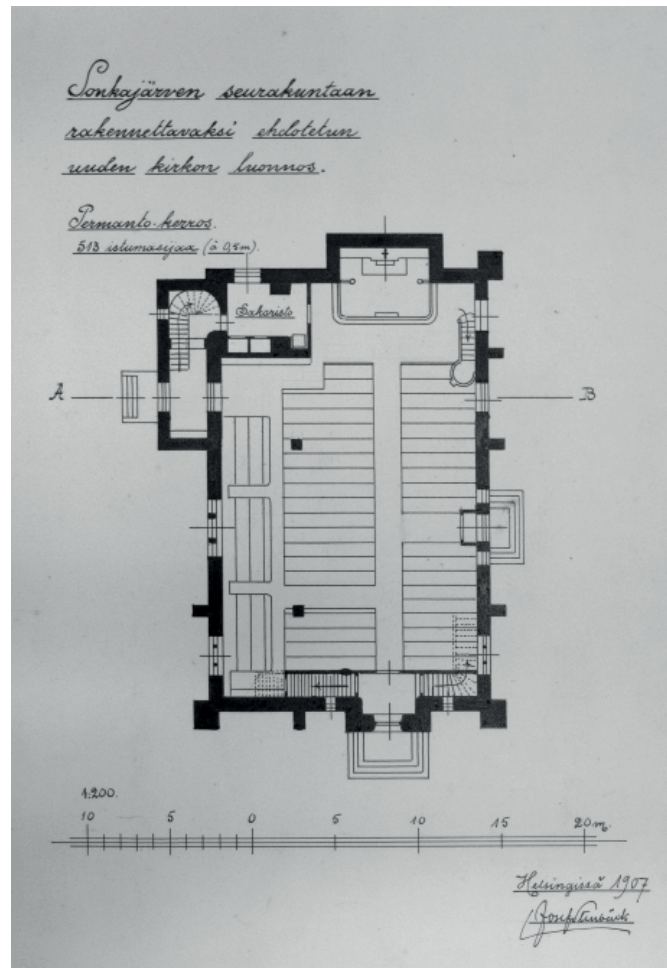
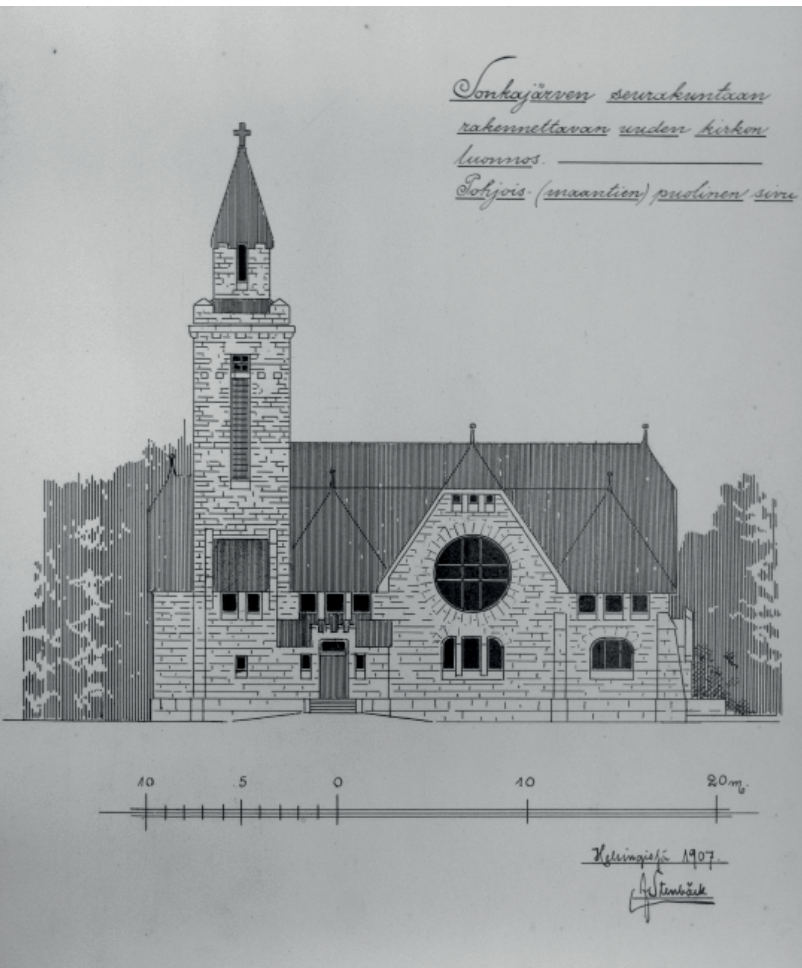

Sonkajärven keskustaajamaa ilmakuvassa vuonna 1956 (kirkko ympyrän sisällä). Kuvan yläladassa erottuu Sonkalahden pohjukka, jonka rannalla näkyy pellon laidassa entinen pappila. Kirkonkylän rakennuskantaa on harvakseltaan Rutakontien varressa pääasiassa kirkon eteläpuolella. Maanmittauslaitos. <https://www.maanmittauslaitos.fi/kartat-ja-paikkatieto/kartat/katsele-ja-lataa-karttoja>

Sonkajärven keskustaajamaa ilmakuvassa nykyisin. Kirkonkylän asutus on laajentunut eri alueille. Kirkosta etelään on varsinainen taajaman liike- ja asutuskeskus. Kirkon etelä- ja länsipuolella erottuu laaja hautausmaa-alue. Ilmakuva vuodelta 2022, Maanmittauslaitos.

Josef Stenbäckin alkusyksystä 1907 laatimat Sonkajärven kirkon luonnospirustukset: julkisivu itään eli maantien puolelle, ensimmäisen ja toisen kerroksen pohjapiirrokset eli "permantokerros" ja "parvikerros". SRKA "...kun Stenbäck oli vuoden 1907 lopulla Luvialla neuvottelemassa kirkon suunnittelusta, hänellä oli Sonkajärven luonnokset mukanaan. Luvian kirkko toteutettiin niiden mukaisesti, ja Sonkajärvelle Stenbäck muutti alkuperäistä suunnitelmaansa." Rieki 1993, 179

Stenbäckin perspektiivikuva Luvian kirkosta seuraavalla sivulla.

2. KIRKON RAKENTAMIS- JA KORJAUSVAIHEET

Kirkon suunnittelua, rakentamista ja korjausvaiheita on perusteellisesti käsitellyt Helena Riecki artikkelissaan *Sonkajärven kirkot*, josta on kopio tämän selvityksen **liitteenä 1** (ote kirjasta Ylä-Savon kirkot. 1993). Kuvituksena tämän luvun yhteydessä esittää kirkon luonnospiirustuksia ja lopullisia piirustuksia laajemmin kuin Riekin artikkelissa.

Josef Stenbäckin laatima perspektiivikuva Luvian kirkosta, joka toteutettiin Sonkajärven kirkon luonnosten perusteella. Rakennustaito 11.5.1909.

SEURAKUNNAN JA KIRKKORAKENNUKSEN VAIHEET TIIVISTELMÄNÄ.

1854

Rutakon rukoushuonekunta perustettiin Iisalmen pitäjän koillisosaan.

1855

Ensimmäinen jumalanpalvelus pidettiin 13.5.1855 rukoushuoneessa, jona toimi Hynylän tilalta siirretty vanha pirttirakennus.

1897

Rutakon rukoushuonekunnasta ja sen läheisistä Iisalmen kylistä määrättiin muodostettavaksi oma Sonkajärvi-niminen kirkkoherrakunta senaatin päätöksellä 23.3.1897.

1905

Uuden kirkon rakentamista käsiteltiin ensimmäisen kerran kirkkokokouksessa.

1906

Rakennustoimikunnan ensimmäinen kokous pidettiin 14.6.1906.

Kirkkokokouksessa 12.8.1906 kirkko päätettiin ra-

kentaa rukoushuoneen lähetyville Sonkakankaalle. Samalla päätettiin, että kirkko rakennetaan kivistä ja siihen tulee 800 istumapaikkaa.

1907

Tiedusteltiin Stenbäckin halukkuutta piirustusten laatimiseen ja kirkon rakentamiseen.

Stenbäck kävi kesäkuussa tutustumassa rakennuspaikkaan ja neuvottelemassa rakennustoimikunnan kanssa.

Pyydetty luonnospiirustukset ja kirkon kustannusarvion Stenbäck laati alkusyksystä 1907.

1908

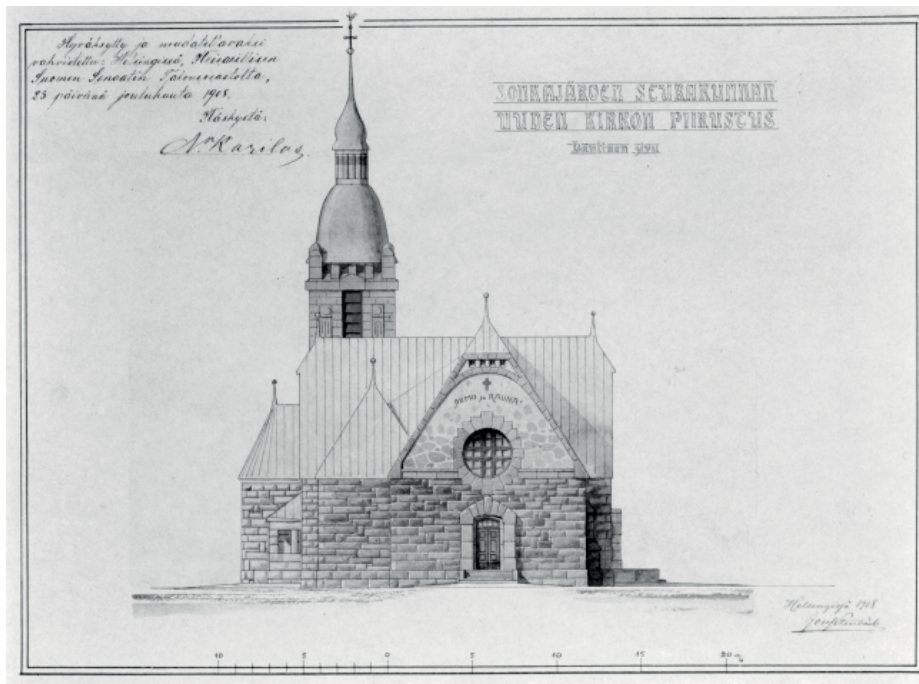
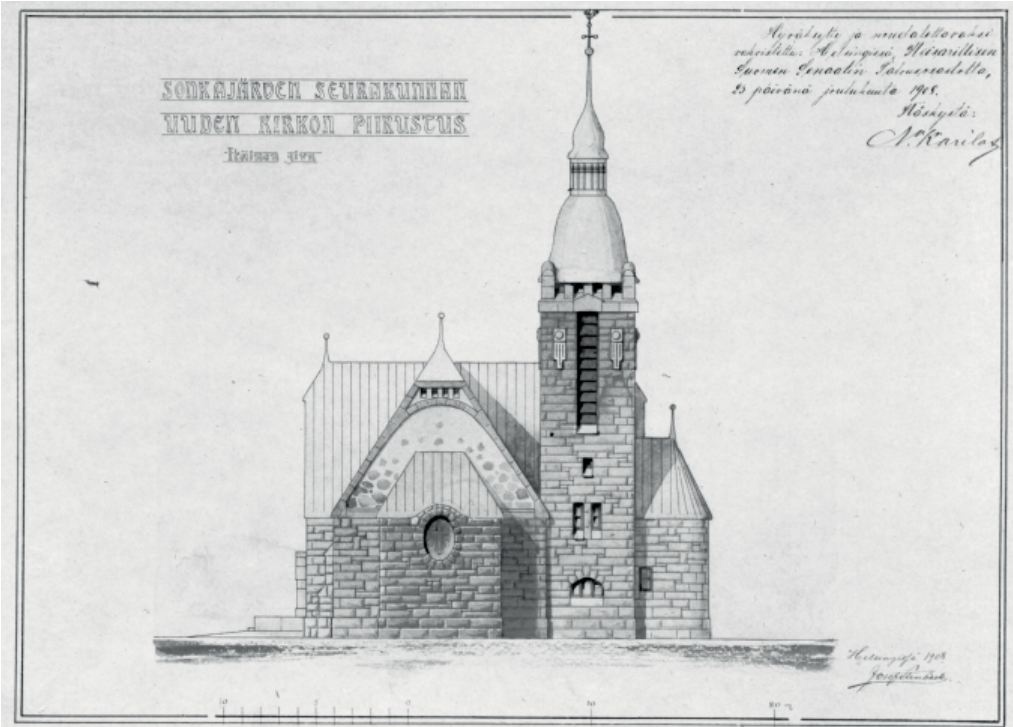
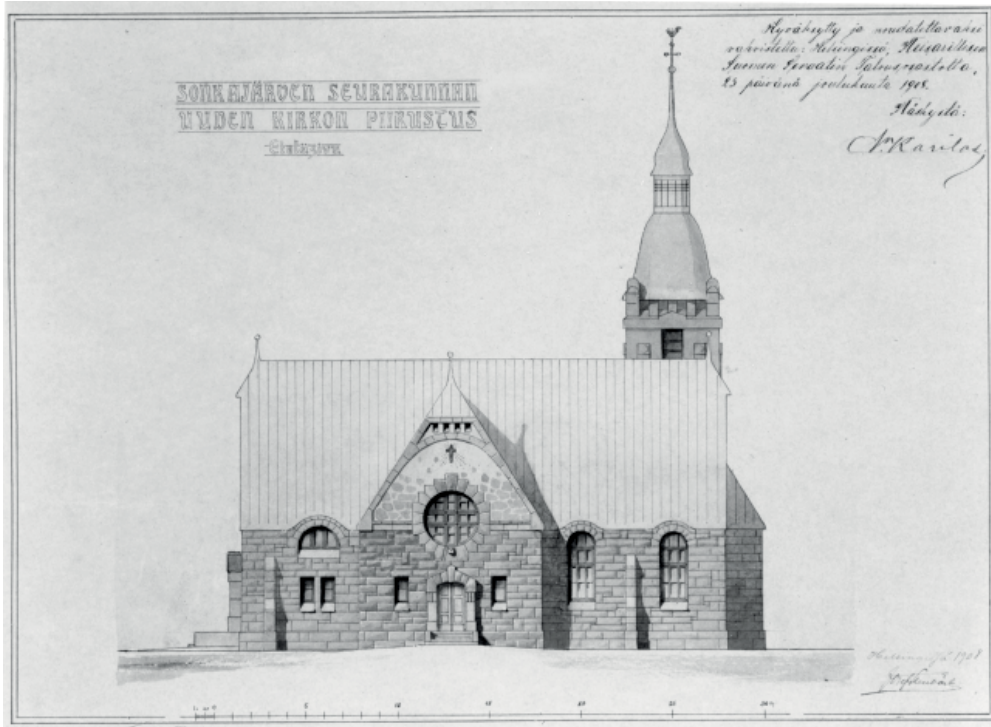
Kirkkokokous hyväksyi luonnospiirustukset ja kustannusarvion 5.1.1908.

Kevään 1908 aikana Stenbäck laati lopulliset piirustukset, työselityksen ja kustannusarvion. Suunnitelmat hyväksyttiin kirkkokokouksessa 5.7.1908. Senaatin talousosasto vahvisti ne 23.12.1908. Jo marraskuussa senaatti oli myöntänyt Sonkajärven seurakunnalle 130 000 markan suuruisen kuoletuslainan.

24.12.1908 rakennustoimikunta päätti lehti-ilmoituksilla tarjota kirkon rakennusurakkaa haettavaksi.

1909

Urakoitsijaksi valittiin K. A. Honkavaara kokonaisuuhintaan 88 000 markkaa.

Kirkon lopulliset julkisivupiirustukset Stenbäck laati kesällä 1908. Ylhäällä vasemmalla länsisivu, oikealla eteläpääty, alla pohjoispääty. KUHMU, alkuperäiset SRKA

Rakennustyön valvojaksi seurakunta kiinnitti arkkitehti Kalle Kontion, joka silloin työskenteli Kajaanissa. Eri rakennusvaiheiden viranomaistarkastukset suoritti lääninarkkitehti Sigismund von Nandels-tadh.

Rakennustyö alkoi helmikuussa ensimmäisten kivien vetämisellä työmaalle. Heinäkuun puoliväliin mennessä oli kivijalka saatu valmiiksi ja seinien rakentaminen aloitettu. Seinät, holvit ja vesikatto saatiin valmiiksi syksyn aikana.

1910

Sisustus- ja maalaustyöt tehtiin talven ja kesän 1910 aikana.

Kirkon lopputarkastus pidettiin 6.9.1910 ja sen vihki käyttöön piispa J. R. Koskimies 8.11.1910.

1923

Kirkkoon hankittiin 22-äänikertaiset urut, jotka rakensi Kangasalan urkutehdas. Urkufasadin suunnitelti Josef Stenbäck.

1933-1934

Kirkkoon hankittiin kolme messinkistä kynttiläkruunua.

1944-1947

Hankittiin uudet kirkonkellot.

1949

Toteutettiin kirkon maalaustyöt, joista oli suunnitelman laatinut arkkitehti Aarre Ekomaa jo vuonna 1937. Samassa yhteydessä kirkkoon vedettiin sähköt.

1951

Kirkon katto maalattiin.

1960

Kirkon sisäseinien alaosan kalkkimaalaus uusittiin.

1967-1969

Kirkko korjattiin arkkitehtitoimisto Esko Laitinen & Co:n suunnitelmien mukaan. Kirkkosaliin tehtiin joitakin muutoksia, sähkölaitteet ja valaisimet uusittiin. Kellariin asennettiin wc ja kirkko liitettiin kunnan viemäriverkostoon.

1977

Kirkon katto maalattiin.

1982-1984

VTT selvitti kirkon sisäpuolisten maalivaurioiden syytä.

1983 asennettiin kiertoilmalaitteisto ja kirkko liitettiin kaukolämpöön.

Kirkkosali maalattiin 1984 ja sakaristoon tehtiin muutoksia.

1985

Uudet urut rakensi Urkurakentamo Tuomi Sotka-

mosta. Toiminnaltaan mekaanisiin urkuihin tuli 22 äänikertaa.

1998

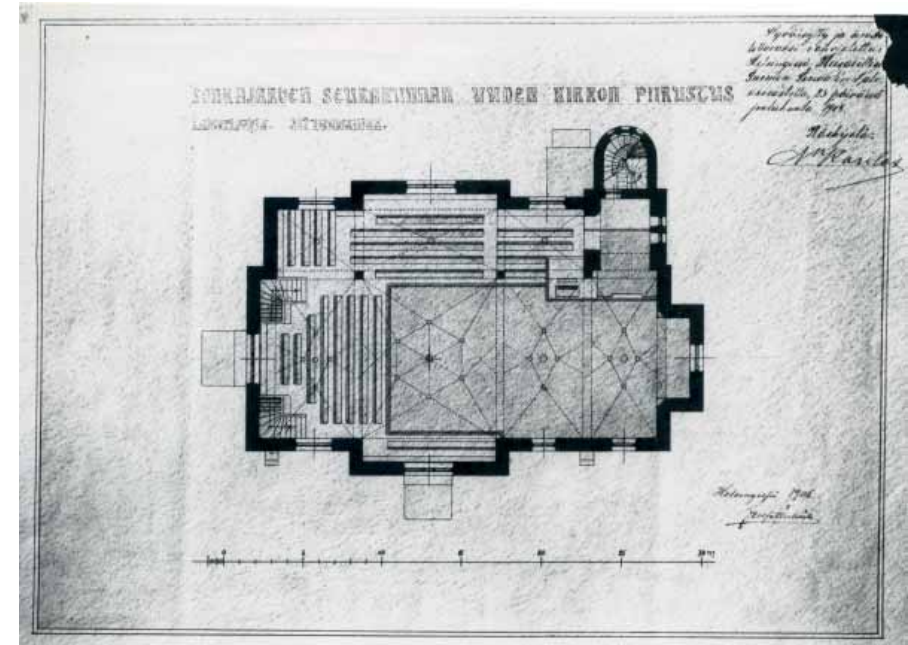
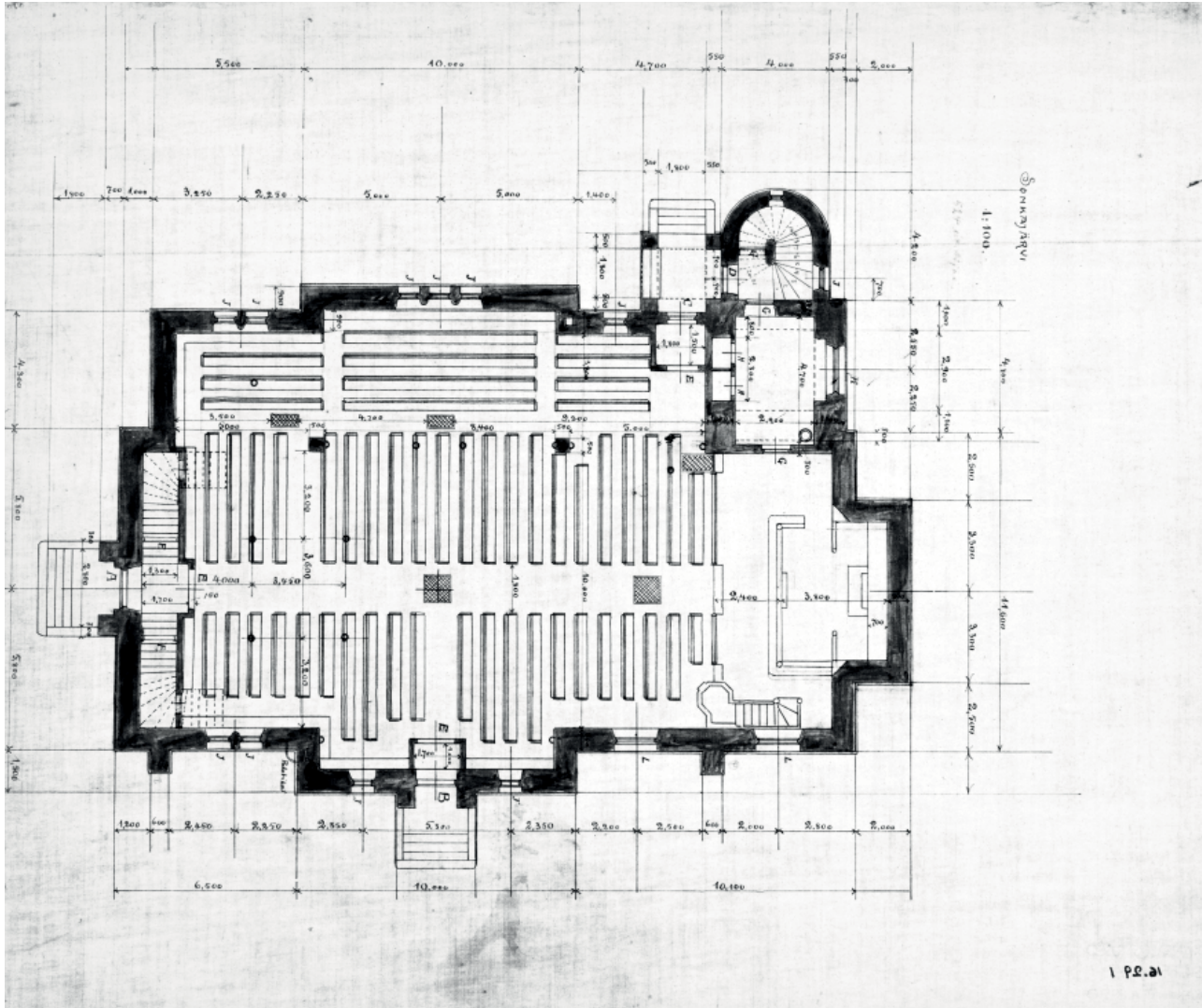
Raimo Haverinen teki insinööriyönään kirkon perusteellisen kuntotutkimuksen.

2000-2001

Kirkon peruskorjaus toteutettiin kahdessa vaiheessa. Pääsuunnittelijana toimi arkkitehti Hannu Puurunen /Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy. 1. vaiheen pääurakoitsijana oli Rakennusliike Niilo Huttunen Ky Sonkajärveltä, mutta 2. vaiheessa pääurakoitsijan tehtävät otti hoitaakseen seurakunta. Maalausurakoitsijana, jolle lankesi suuri osa töistä, toimi Maalaustyö T. Seppänen Oy Kajaanista.

2017

Kirkon vesikatto ja ikkunat kunnostettiin ja maalattiin.

Vasemmalla kirkon ensimmäisen kerroksen mitoitettu työpiirustus rakentamisajalta. KUHMU, alkup. MV.
 Yllä lehterikerroksen pääpiirustus vuodelta 1908. KUHMU, alkup. SRKA

ARKKITEHTI JOSEF STENBÄCK

Seuraava tekstiote on suora lainaus Helena Riekin kirjasta Kuopion kaupungin rakennushistoria (Oulu 2005, s. 545).

Josef Stenbäck (1854-1929) oli valmistunut insinööriksi Polyteknillisestä koulusta vuonna 1877 sekä opiskellut sen jälkeen arkkitehtuuria polyteekissä ja vuosina 1878-1888 Saksassa. Palattuaan Suomeen Stenbäck aloitti työnsä suunnittelijana ja rakentajana. Hän puhui ja kirjoitti kotimaisen käsityön puolesta ja kotoisten raaka-aineiden käytön tarpeellisuudesta kannustaen perustamaan tälle pohjalle rakentuvaa pienteollisuutta. Hän perusti Suomen Teollisuuslehden ja toimi sen ensimmäisenä päätoimittajana.

Stenbäck tunnetaan maamme tuotteliaimpiin kuuluvana kirkkojen suunnittelijana ja rakentajana. Hänen piirustustensa mukaan pystytettiin kymmeniä kirkkoja. Niihin kuuluvat Hankasalmen, Heinäveden, Luhangan, Pulkkilan ja Keikyän puukirkot, Mikkelin, Kotkan, Joensuun, Rantasalmen, Forssan ja Kauhavan tiilikirkot. Suurimman ryhmän muodostavat Euran, Alahärmän, Kuolemanjärven, Koiviston, Muuruveden, Varpaisjärven, Nilsiä, Vuolijoen, Pyhärannan, Karunan, Luvian, Sonkajärven, Raahen, Räisälän, Hartolan, Hirvensalmen ja Savitaipaleen kivikirkot sekä neljännen ryhmän julkisivuillaan rapatut Kemmin, Terijoen, Pattijoen, Vehmersalmen, Humppilan ja Joutsenon kirkot. Niiden lisäksi hän laati monien

Arkkitehti Josef Stenbäck.
https://fi.wikipedia.org/wiki/Josef_Stenb%C3%A4ck

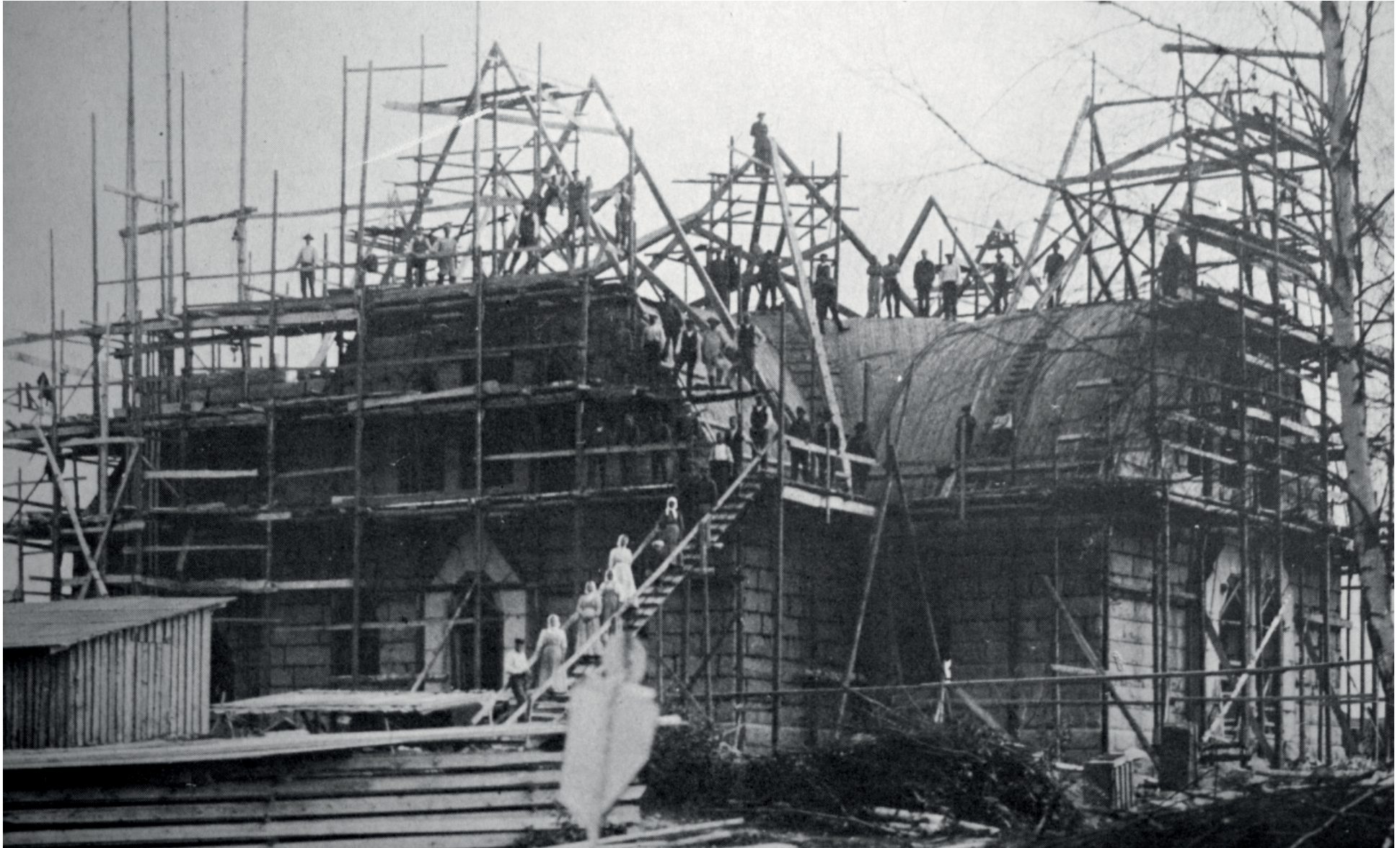
vanhojen kirkkojen korjaus- ja muutossuunnitelmat. Huomattavan osan hän myös urakoi itse. Lisäksi hänen toimistonsa välitti runsaasti kirkollista esineistöä paitsi suunnittelemiinsa kirkkoihin myös muille seurakunnille. Hän piirsi runsaasti muitakin rakennuksia: asuinrakennuksia, huviloita, kouluja, pappiloita, sairaaloita, talousrakennuksia, tehtaita, vanhainkoteja jne.

Josef Stenbäck oli innovaattori, uutuuksien käyttäjä ja markkinoija. Hän puhui ja kirjoitti uusien asioiden puolesta ja sovelsi niitä omissa rakennuskohteissaan. Näkyvimpiä näistä olivat sementtipaanukatot ja sittemmin Stenbäckin kirkkoarkkitehtuurin kenties leimallisimmaksi tekijäksi noussut luonnonkiven käyttö ulkoseinien julkisivumateriaalina.

URAKOITSIJA K. A. HONKAVAARA

Kaarlo Albert Honkavaara, entinen Hall (1876-1944) oli kotoisin Mikkelistä. Hän valmistui rakennusmestariksi Helsingin teollisuuskoulusta vuonna 1901. Hän toimi työnjohtajana Josef Stenbäckin kirkonrakennustyömailla Kuolemanjärvellä, Muuruvedellä ja Nilsiässä. Näiden jälkeen hän urakoi Sonkajärven kirkon vuosina 1909-1910. Lisäksi hän rakensi uralaan muita suuria kivistyräkköitä kuten Siilinjärven sairaalat, Harjamäen ja Tarinaharjun. 1930-luvun alussa hän oli rakentamassa Iisalmen ja Riistaveden kirkkoja yhdessä Heikki Kokkosen kanssa. Lisäksi Honkavaara suunnitteli kouluja ja asuinrakennuksia.¹

¹ Rieki 2005, 498.

Sonkajärven kirkko rakenteilla syksyllä 1909. Kirkon seinät ovat lähes valmiit ja vasemmassa laidassa näkyvän tornin kivityöt ovat meneillään. Holvit on valettu ja suojattu ilmeisesti bitumihuovalla. Kattotuolirakenteita tehdään. Kuvasta on laskettavissa noin 40 työntekijää, kuten työmaalla sanottiin keskimäärin päivittäin olleen. Olisiko kuva otettu harjannostajaisten yhteydessä? Antila, Perinnealbumi. 1979

3. RAKENNUSHISTORIA

3.1 KIRKON RAKENTAMISESTA

Seuraavassa muutamia seikkoja täydentämään sitä mitä Helena Riecki on selvityksen liitteenä 1 olevassa artikkelissaan kertonut kirkon rakentamisesta.

Rakennustyön toteutustavasta

Samalla kun oli lähettänyt seurakunnalle kirkon suunnitelmat ja kustannusarvion Josef Stenbäck oli myös tarjoutunut itse urakoimaan kirkkorakennuksen. Kirjeessään rakennustoimikunnan sihteerille Hugo Lindgrenille 19.2.1907 Stenbäck sanoo: ”Olen jo parinkymmentä vuotta noudattanut sitä periaatetta, että menen persoonalliseen vastuunalaisuuteen tekemiäni kustannusarvioitten riittävydestä sillä tavoin, että sitoudun määrääjän sisään ottamaan urakalla suorittaakseni itse rakennustyön jos rakennuksen omistaja sitä vaatii. Tämän kautta olen joutunut urakoitsijaksi, ja olen vienyt työt perille semmoissakin tapauksissa kun ne ovat tuottaneet tappiotakin. Vaan ennen kuin urakoitsijan toimi alkaa tulee kaikkien asiaan kuuluvien työpiirustuksien ja työselityksien olla valmiina, jott’ei voi syntyä ajatustakaan siitä, että arkkitehti omaksi hyödykseen helpottaisi urakoitsijan tehtävää.”

Stenbäckin toukokuussa 1908 allekirjoittama kustannusarvio Sonkajärven kirkosta päätty loppusummaan 96 000 markkaa. Urakkahintaan eivät sisällyneet kirkko- ja hautausmaan aidat portteineen

eivätkä kirkonkellojen, valaistuslaitteiden, urkujen ja sammutusvälineiden hankinta. Tämän lisäksi seurakunnalle koitui suunnittelun, työnvalvonnan ja viranomaistarkastusten kustannukset sekä rakennustoimikunnan kulut.

Kun Stenbäck oli kuullut seurakunnan päättäneen kilpailuttaa kirkon rakentamisen hän ilmoittaa rakennustoimikunnan puheenjohtaja L. Ruotsalaiselle olevansa näin ollen vapaa aikaisemmasta sitoumuksesta ”että otan rakentaakseni kirkon laskemallani hinnalla, ... siinäkin tapauksessa että urakkatarjoukset nousevat yli lasketun hinnan, kuin myöskin kaikesta vastuunalaisuudesta työn kunnollisesta suorittamisesta”.¹

Samalla hän antaa ohjeita urakkakyselyä varten: ”...tarjokkaille on annettava nähtäväksi ainoastaan työpiirustukset ja työselitys, vaan ei kustannusarvio, koska tietysti rakennustoimikunta ei voi mennä takaamaan kustannusarvioon merkittyjen työmäärien paikkansapitävyyttä, ja tarjokkaat, jotka eivät kykene itse laskemaan hintaa ja työmääriä, eivät myöskään liene päteviä työtä suorittamaan. ... Yksi ja toinen tarjokas tulee epäilemättä tätä menetystapaa [menettelytapaa] moittimaan, mutta antaa moittia. Pysyköön erillään ellei pysty itse laskemaan.”

¹ Stenbäckin kirje Ruotsalaiselle 26.12.1908. SRKA

Ilmeisesti rakennustoimikunta oli vielä kysynyt Stenbäckin halukkuutta osallistua urakkakilpailuun, sillä kirjeessään Ruotsalaiselle 15.1.1908 Stenbäck vielä korostaa, ettei ”ole pitänyt tapanaan ottaa urakkakilpailuun osaa”. Hän oli laskenut rakennuskustannukset ja tehnyt tarjouksensa ja koska rakennustoimikunta päätti laittaa pystyyn yleisen urakkakilpailun, Stenbäck katsoi rakennustoimikunnan hylänneen hänen tarjouksensa. Hieman kitkerästi hän vielä sanoo itsellään olevan ”työtä aivan riittämään asti tarvitsematta niistä kilpailla koko maailman kanssa”. Tästä huolimatta, ellei mieleistä urakoitsijaa löydy, Stenbäck sanoo olevansa valmis neuvottelemaan rakennustoimikunnan kanssa – rupematta kuitenkaan missään tapauksessa tinkimään hinnasta.

Rakennustoimikunta päätti 24.12.1908 hakea rakennusurakoitsijaa Helsingin Sanomissa ja Uudessa Suomettaressa julkaistavilla ilmoituksilla. Tarjoukset piti jättää 25.1.1909 mennessä. Rakennusurakan sai rakennusmestari K. A. Honkavaara 80 000 markan tarjouksellaan, jonka oli laatinut 23.1.1909. Hinnan ehtona Honkavaara piti, että ”kirkko rakennetaan niistä kivistä, joita on saatavissa noin 2 ½ kilometrin läheisyydessä”. Kirje on päivätty Sonkajärven Rutakolla, joten Honkavaara oli laatinut tarjouksen tutustuessaan rakennuspaikkaan ja varmaan samalla neuvotellessaan rakennustoimikunnan kanssa. Osoitteeseen hän ilmoittaa Sortavalan, jossa hän siihen aikaan työskenteli.

Urakkasopimus Honkavaaran kanssa tehtiin Taipaleen talossa 9.2.1909. Samalla rakennustoimikunta laati yhdessä Honkavaaran kanssa uuden työselityksen, joka joiltakin osin poikkesi Stenbäckin työselityksestä.² Voi arvata, että Honkavaara on rakennustoimikunnalle perustellut ehdottamiaan muutoksia paremmilla ja tarkoituksenmukaisemmilla työtaivoilla ja materiaaleilla, mutta samalla tietysti saanut osaltaan hyötyä kustannusten säästön muodossa. Tältä kannalta urakkasopimusvaiheessa laadittu uusi työselostus ei ollut reilu menettely muita tarjoajia kohtaan. Taustana muutoksille oli se, että Honkavaara oli toiminut aiemmin joillakin Stenbäckin kirkotyömailla työnjohtajana ja siten tunsikin Stenbäckin rakennustavat, mutta toisaalta hän oli myös ehkä huomannut niissä joiltakin osin muutostarvetta.

Rakennustyön vaiheet

Kun urakkasopimus helmikuun alkupuolella oli solmittu, valmistelewiin rakennustöihin ryhdyttiin saman tien. Rakennuspaikka raivattiin ja rakennuskiviä alettiin ajaa työmaalle. ”Ensimmäisen rakennuskiven veti kirkon paikalle mökkiläinen Pekka Repo Saarimäeltä helmikuussa 1909”. Kevään aikana kaivettiin peruskaivannot. Heinäkuun puoliväliin mennessä oli kivijalka valmis ja seinien rakentaminen aloitettu. Elokuun alussa oli seinät jo muurattu ”pienempien lasien yläpuolelle” eli suunnilleen puoliväliin saakka. Syksyllä ennen pakkasia saatiin julkisivujen kivityöt, seinien sisäpuolen valu sekä pilarien

ja holvien betonivalut valmiiksi ja pinnat rapattua.

Talvikaudella 1909-1910 tehtiin kirkossa sisustustöitä, joihin kuului lattioiden, lehterien, penkkien, kuorin alueen ja saarnatuolin puutyöt. Ilmeisesti myös ikkunat ja ovet saatiin tällöin paikalleen. Kesällä 1910 maalattiin sisäpuolen rapatut seinät ja holvit kalkkimaalilla. Puiset rakenteet ja kalusteet maalattiin öljymaalilla.

Lopputarkastus voitiin pitää 6.9.1910. Siten kirkkoa rakennettiin 18 kuukautta eli 1 ½ vuotta. Työmaan mestarin antaman tiedon mukaan työntekijöitä oli keskimäärin 40 henkeä päivässä, ”erittäin hevosen työpäivät”. Rakennustoimikunta kokoontui koko hankkeen aikana 35 kertaa.

Rakentamisessa noudatettiin Stenbäckin laatimia työ- ja detaljipiirustuksia sekä Honkavaaran yhdessä rakennustoimikunnan kanssa tekemää työselitystä, joka pääosin seurasi Stenbäckin laatimaa työselostusta.³

---

³ Sonkajärven kirkon työselitys. Allekirj. rakennustoimikunnan puolesta Pekka Tuovinen, Lassi Ruotsalainen, Juho Kaarakainen, Tuomas Sirviö ja Vilho Kaitaranta sekä urakoitsija K. A. Honkavaara (nimitän selitystä jäljempänä tekstissä Honkavaaran työselitykseksi); Työselitys, Stenbäck 31.5.1908. SRKA

---

² ”Katsaus Sonkajärven seurakunnan uuden kirkon rakennuksesta ja siihen kuuluvista asioista vuodelta 1906-1909 ja 1910”; Urakkakont-rahti 9.2.1909; Sonkajärven kirkon Työselitys, 9.2.1909; SRKA

3.2 ALKUPERÄISESTÄ RAKENNUSTEKNIIKASTA

Ulkoseinämuurit

Ainut olennainen ero Stenbäckin ja Honkavaaran työselityksissä näyttää koskevan ulkoseinä kivien vahvuutta eli sitä kuinka paksuksi graniittinen ulkoseinämuuri muodostui. Stenbäck määrittelee ulkoseinien muuraukseen käytettäväksi kiviä, ”jotka tehdään vuoroin ohukaisempia ja vuoroin paksumpia, jotta ne hyvin liittyvät täytemuuraukseen”. ”Paksummat” kivet olivat siis sidekiviä, joka ulottuivat sisäpuolisen muurin sisälle. Muutoin Stenbäck mainitsee ulkoseinä kivien vahvuudesta vain seuraavaa: ”Pintamuurikivet eivät saa ulottua lähemmäksi muurin sisäpintaa kuin 0,30 m, paitsi tornissa ja yleensä lämmittämättömissä osissa, jossa ne saavat ulottua muurin läpi”.

Sen sijaan Honkavaara on halunnut tarkkaan määrätä ulkoseinä kivien vahvuudet, syynä ilmeisesti sekä kivityön taloudellisuus että tarkoituksenmukaisuus. Ohuemmat kivet tulivat halvemmiksi hakata muotoonsa ja olivat keveämpiä nostaa paikoilleen. Toisaalta varsinkin muurien ylemmissä osissa ei ollut tarpeenkaan käyttää niin paksuja kiviä kuin Stenbäck oli ajatellut.

Työselitys määrittelee kivien vahvuudet seuraavasti:

- kivien paksuus kivijalassa ja tornissa 40-50 cm
- seinissä kahden metrin korkeuteen asti 35-40 cm

- 2-4 m korkeudessa 30-40 cm
- 4-6 m korkeudessa 25-35 cm
- 6-10 m korkeudessa -30 cm
- 10-17 m korkeudessa -25 cm.

Ulkopinnan luonnonkivimuuraus siis ohenee ylöspäin noustaessa ja sisäpuolen täytevalun paksuus vastaavasti kasvaa. Esimerkiksi Varpaisjärven kirkon työselityksessä Stenbäck vielä selvästi sanoo, että kantava tehtävä ulkoseinissä on luonnonkivimuurauksella, ei sisäpuolen muurauksella, joka tehtiin tiilestä muuraamalla, ja tiilimuurin ja ulkoseinämuurin välissä oli huokoinen täytevalu. Honkavaaran seinärakenne taas edustaa massiivista muuria, jossa kantava tehtävä selvästi jakautuu luonnonkivimuurauksen ja sisäpuolen valun kesken.

Ulkoseinän graniittikivet määrättiin hakattavaksi niin, että kivien vaakasuorat lepopinnat ja myös vaakasaumat tulivat vaakasuoriksi. Pystypinnoissa sai olla epätasaisuuksia ja saumat voivat olla viistoja. Kivien ulkopinnat jätettiin muokkaamatta. Näin noudatettiin Stenbäckin julkisivupiirustuksissa esittämää ja työselityksessä määrittelemää ns. squared rubble-muurin ulkonäköä ja rakennetta.

Ulkoseinä kivien ”muuraus” tapahtui asettelemalla kivet päällekkäin käyttäen asennuksessa apuna puukiiloja. Lopullisesti kivet tuettiin paikoilleen graniit-

tisilla kiilakivillä siten, että saumat voitiin jälkikäteen täyttää laastilla. Vaakasaumat tuli täyttää laastilla kokonaan ja pystysaumamat 12 cm syvyyteen.

Stenbäck määrää saumat voideltavaksi ennen laasti täyttöä kahteen kertaan 20% vesilasiliuoksella ja siten täyttämään saumat kalkkilaastilla. Honkavaaran selostus määrää saumaukseen käytettäväksi ”sementin sekaista kalkkilaastia” ja käsittelemään saumat jälkikäteen vesilasilla.

Seinien rauditus

Molemmissa selostuksissa määrätään seinien vahvikkeena käytettäväksi erilaisia ankkurirautoja sekä pitkittäisiä ja pystyyn asetettavia raudoituksia. Esimerkiksi 2-3 metrin korkeuteen sisäpuolen täytevaluun laitettiin 4,5 kg raitiotiekiskot ”ympäri rakennuksen” ja ”pyöreiden lasien päälle” 7 metriä pitkät raitiotiekiskot. Tornin sisämuuriin Honkavaaran selostus määrää laitettavaksi pystyyn 8 kpl 25 mm rautaa. Näistä neljä tuli alhaalta asti ja niiden yläpään kiinnitettiin kellojen jalustaparrut. Muut neljä pystyrautaa laitettiin tornin kulmiin kellotasosta ylöspäin kantamaan yhdessä kivirakenteen ympäri laitettavan raudan kanssa tornin huippua.

Täytemuuri

Honkavaaran työselostuksen mukaan sisäpuolen täytemuuri valettiin muottilaudoitusta käyttäen se-

pelistä, hiekasta, sorasta, sementistä ja kalkista sekoitettua massaa. Stenbäck nimittää selostuksessaan massaa soralaastiksi, jonka sekaan lisäksi laitettaisiin ”isompia ja pienempiä kiviä huomioon ottamalla että ne mahdollisuuden mukaan lujentavat muuria”.

Holvit ja niitä kantavat pilarit tehtiin raudoitettusta betonista. Stenbäck määritteli työselostuksessaan ja työpiirustuksissa tarkkaan betonin seossuhteet ja raudoitukset. Honkavaaran työselostuksessa rakenteet esitetään niukemmin mutta sisällöltään samankaltaisesti ja viitataan työpiirustuksiin, jotka siis olivat Stenbäckin laatimia.

Väliseinät

Väliseiniä tehtiin tiilestä muuraamalla. Kaikki valetut ja muuratut sisäpinnat rapattiin suoriksi ja siileiksi kalkkilaastilla. Ulkoseinillä rapattiin päätykolmioiden yläosat.

Holvit

Kirkkosalin holvaukset valettiin raudoitettusta betonista. Holvivaippoja rajaaviin kaariin tuli raudoitukseksi kaksi 4,5 kg:n raitiotiekiskoa, jotka sidottiin rautalangoilla toisiinsa. Holvivaipat vahvistettiin pitkittäisillä 5 mm ja poikittaisilla 3 mm rautalangoilla, Sisäpuolelta holvit rapattiin kalkkisementtillaastilla, josta myös muotoiltiin pyöritykset holvikaariin. Välikatoille levitettiin täytteiksi savea ja sammalta ”noin 12-15 cm vahvasti”.

Betonirakenteen käyttäminen kirkkorakennuksen hoveissa oli vielä harvinaista. Stenbäck oli aiemmin suunnitellut betoniholvit ilmeisesti vain Terijoen kirkkoon ⁴, joka rakennettiin vuosina 1907-1908, muissa holvit oli tehty vielä tiilestä muuraamalla. ⁵

Lattiat

Lattiat tehtiin kellariin ja sinne johtaviin portaisiin ”karkeasta betonista”. Eteisiin, kirkkosalin käytäville ja kuoriin tehtiin betonilattiat, joiden pinnat hierrettiin sileäksi ja hiottiin. Näihin tiloihin tehtiin myös betoniset jalkalistat.

Sakastiin tehtiin puulattia 2” pontatuista lankuista, samoin kirkkosaliin penkkikorttelien kohdalle, jossa lattiat tehtiin 10 cm käytäviä ylemmäksi. Puupermantojen alustat tasattiin lujaan juntatulla soralla ja savella ja pinta tervattiin.

Lehterien rakenteet

Lehtereitä kantavat pilarit ja palkit tehtiin puusta ja lattiat 2” pontatuista lankuista. Lehterien ”valtaparujen” mitaksi määriteltiin 25x30 cm ja vuoliaisten 13x22 cm. Tornin ylemmät välipohjat ja portaot tehtiin puurakenteisina.

⁴ Helena Riekin tiedonanto minulle 13.12.2022. Sonkajärven kanssa samoihin aikoihin tehdyissä Luvian ja Karunan kirkoissa Stenbäck käytti betoniholveja ja hieman myöhemmin ainakin Räisälän ja Hartolan kirkoissa.

⁵ Stenbäck huomauttaa kirjeessään Ruotsalaiselle 15.1.1909 (SRKA): *P.S. - Huomautan vielä siitä, että on urakoitsijalta vaadittava että hänen tulee tuntea tässä kirkkorakennuksessa kysymykseen tulevia rautabetonitöitä, jota rakennustapaa vasta aivan vähän aikaa meidän maassamme on käytetty, ja joita siihen kokematon helposti voi kokonaan pilata.*

Portaat

Ulkoportaat ja ulko-ovien kynnykset tehtiin tasaiseksi hakatusta graniitista. Tornin portaat tulivat alaosaltaan ”sementtibetonista” ja yläosaltaan puusta. Lehterien portaat tulivat puusta ”kengitettyinä kauptasta löytyvillä askelraudoilla”.

Vesikaton kantavat rakenteet olivat puuta, katteen alustaksi naulattiin ”kahden tuuman lomilla naulatut 1” laudat” Katteen suorat osat tulivat 4,7 kg painoisesta ”hyvästä saksalaisesta sinkitystä eli galvanoidusta pellistä”, jiirit ja tornin katto paksummasta 5 kg pellistä. Torninhuipun ristin runko tehtiin raudasta ja päällystettiin sinkkipellillä.

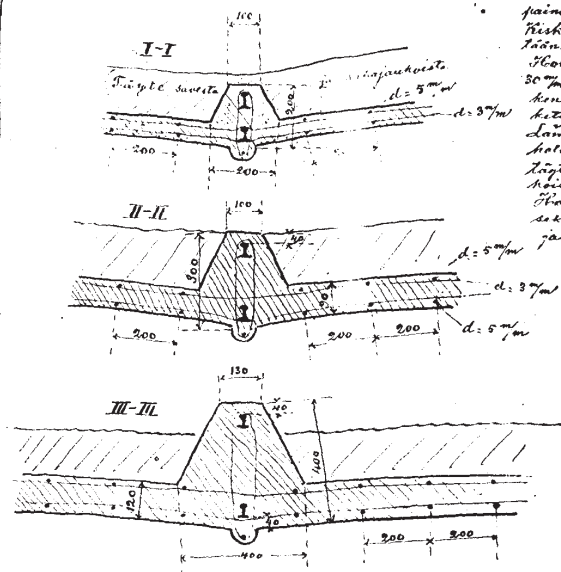
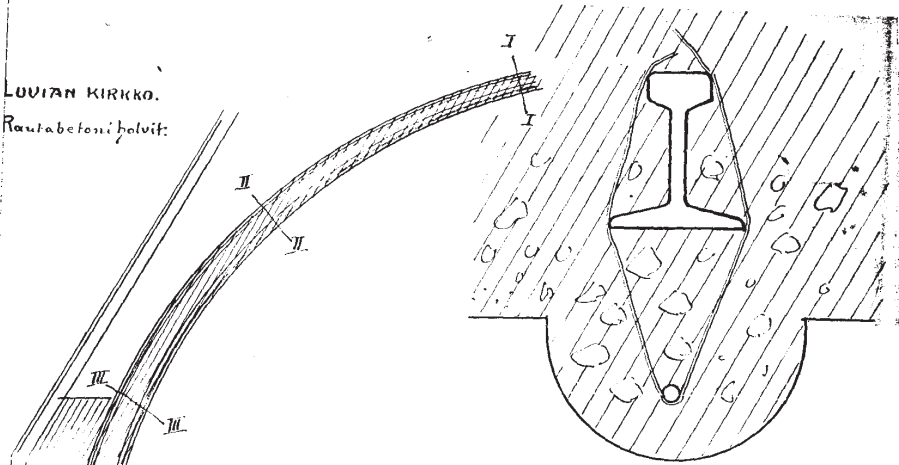
Ovet ja ikkunat

Ovet ja ikkunat tehtiin puurakenteisina erikoispiirustusten mukaan. Sisäovet olivat puisia peiliovia, ulko-ovet päällystettiin kuparipellillä. Lämmitettävien tilojen ikkunat olivat kaksinkertaiset, muut yksinkertaisia. Sisäpuoliset ikkunapenkit päällystettiin pellillä ja maalattiin. Ikkunapenkeihin tehtiin ”rännit” ja niiden alle vesiaasiat ”hikivettä” varten.

Erityisenä yksityiskohtana mainitaan alttaripäädyn soikea ikkuna. Honkavaaran työselityksen mukaan sen ruudut olivat ”värillistä katedraalilasia, josta muodostuu Vapahtajaa kuvaava alttarikoriste”. ⁶ Li-

⁶ Kristus-aiheisesta ikkunasta on säilynyt Stenbäckin 1910 laatima luonnos. Ikkunaan toteutettiin kuitenkin sätein varustettu ristiaihe, ”crux nuda”. Lasimaalauksen suunnitteli arkkitehti Ilmari Launis vuonna 1910. Riekki 1993, 180, 183.

LUUVIAN KIRKKO.
Rautabetoni holvit:

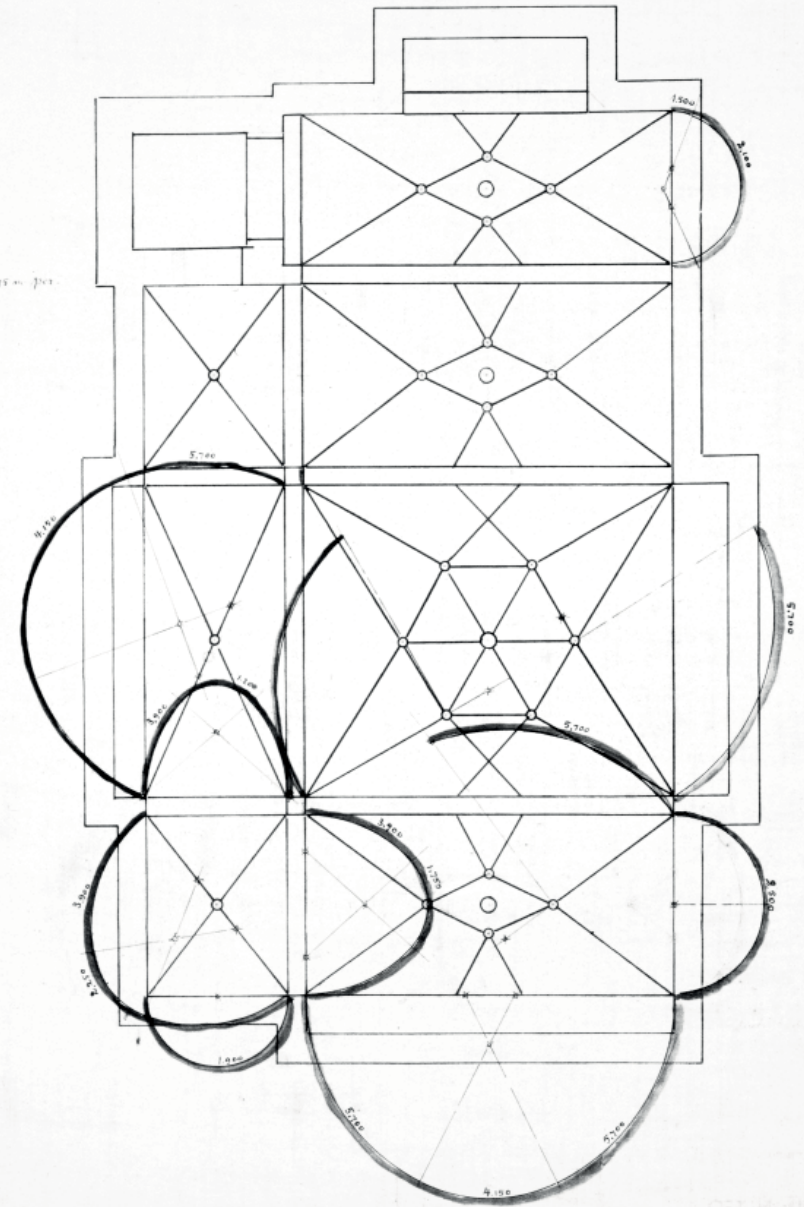
Selityksiä.

Saunakaaret vahvistetaan
kaadella reititikkolla,
pääntoissa 4 kpl/m.
Kiskojen risteykset yhdistetään
tään sidontailla, 5x80 mm.
Holvien kukaan jätetään
50% umma, raudoitella
kuvitettuja reititikkon
kittauksia varten
Lämpöeristäminen tehdään
holvien päälle 150 mm paksuista
tiilite savi- ja sahajauho-
seosta.
Holvit raudoitetaan samoin
sakailla karkkilaastilla
ja saumoitetaan tiilillä
päätyosissa liista.

SONKAJÄRVI

Stenbäckin 321- ja
mannin.

1:100.

↑ 10.21

Sonkajärven kirkkoa varten Stenbäck toimitti joitakin samoihin aikoihin suunnitteleman-
sa Luvian kirkon työpiirustuksia. Yllä betoniholvien raudoituksen piirustus selostuksi-
neen. SRKA

Oikealla piirustus Sonkajärven sisäkaton holveista. Paksuilla viivoilla on merkitty eri
holvien kaarevuus mittoineen. KUHMU, alkup. MV

säksi ikkunallisiin oviin tuli värillistä katedraalilasia. Tornin ääniluukut päällystettiin mustalla pellillä ja maalattiin.

Muut puu- ja sisustustyöt

Penkit rinta-aitoineen, alttarikaide, lehterin kaiteet ja saarnatuoli tehtiin puusta erikoispiirustuksen mukaan. Alttarikaiteen ”käsipuu” sekä alttarin ja saarnatuolin polvilaudat topattiin ja päällystettiin tumman vihreällä ”Shaggi-vaatteella” (shagi = huonekalukankaaksi valmistettu tiheä villaplyyssi). Kivirakenteinen (muurattu) alttaripöytä rapattiin sileäksi ja maalattiin öljymaalilla.

Urakkaan sisältyi myös ”alttarivaate”, joka piti tehdä sitä esittävän piirustuksen mukaan. Kangas piti kirjaililla osaksi silkillä korko-ompeluna, osaksi ”applikatsioonina, osaksi nyöripunojan teoksena”. Alttarin ja saarnatuolin kirjalautoihin tuli silkillä kirjaillut peitot.

Lämmityslaitteet

Kirkko varustettiin kellariin sijoitetulla valurautaisella kalorifeeriuunilla, jonka lämmityspinta-ala oli 39 m². Uunin vaipassa lämminnyt ilma johdettiin kivirakenteisia, neljään osaan haarautuvia kanavia myöten kirkkosalin käytävien lattiassa olevien valurautasäleikköjen kautta sisätilaan, josta ilma palasi kahden kanavan kautta lämmityslaitteeseen. Kalorifeeriuunin tulipesä muurattiin tulenkestäväs-

tä tiilistä. Kalorifeeriuunin savuhormi tehtiin halkaisijaltaan 35 cm lasitetuista savuputkista. Hormi sijoitettiin alaosassa seinämuurin sisään, yläosassa se kulki vapaasti ulakkotilassa. Sakasti varustettiin rautakamiinalla, jonka lämmityspinta oli 4 m². Sen savuhomina oli 15 cm lasitettu savuputki.

Ukkosenjohdatin

Rakennuksen ukkosenjohdattimeksi määrättiin tornin huippuun johdettu 9 mm kupariköysi, jonka yläpää varustettiin kullatulla platinakärjellä. Maajohdon päähän piti asentaa ”vetiseen paikkaan” upotettu 1 m² suuruinen, 2 mm tinatusta kuparista tehty levy.

Maalaustyöt

Kaikki sisäpuolen rapatut pinnat maalattiin kalkkimaalilla. Holvipinnat tulivat valkoiset, kaaret ja seinäpinnat maalattiin vaaleanharmaiksi. Holvien ripoihin tuli yksinkertaiset koristemaalaukset.

Penkit, pilarit, lehterien parrut, rinta-aidat ym. puuosat kirkossa maalattiin kolmeen kertaan öljymaalilla kitaten halkeamat ja oksankohdat. Saarnatuoli, alttari, numerotaulut ja sakastin kalusto maalattiin ja paklattiin hienommaksi: maalaus neljä kertaa öljymaalilla ja kiillotus ”hyvällä kiillotuslakalla”. Öljymaalipintojen osalta Stenbäck toimitti työselostuksen mukana värimallit. Mallit eivät ole säilyneet.

Puulattioihin Stenbäck määräsi siveltäväksi kahteen kertaan ”liinöljyvernissaa”, johon sekoitettiin poltet-

tua terra-siennaa, ”kuitenkaan ei peittämään asti”.

Ulkopuolen työt

Rakennuksen ulkopuolella portaiden eteen tuli työselostuksen mukaan yhteensä noin 120 m² katuki-veystä. Muutoin rakennuksen ympäryksy oli tasattava soralla noin 20 metrin leveydeltä. Erityinen maininta oli alueen maastosta ja puista, jotka oli ”rakennuksen ympärillä ja koko rakennusalueella mahdollisimman tarkoin suojeltava ja pidettävä siistinä.”

Rakennuksen lopputarkastus 6.9.1910

Tarkastuskertomuksessaan rakennustoimikunnan nimeämä työmaan valvoja arkkitehti Kalle Kontio, urakoitsijan edustaja rakennusmestari P. J. Pitkänen ja puheenjohtajana toiminut arkkitehti Otto F. Holm totesivat, että rakennus on tehty piirustusten ja työselityksen mukaan, ja että urakoitsija oli tehnyt työssänsä kaikki puolin kelpoisesti.⁷

Virheenä he totesivat muun muassa kirkon ulkoseinien olevan edelleen kosteat, mikä näkyi sisäpuolella maalipintojen laikukkuutena. Tämän he arvelivat johtuvan siitä, ettei luonnonkiven ja sisäpuolen betonivalun välissä ollut käytetty asfalttieristystä. Tätä ei kuitenkaan katsottu urakoitsijan virheeksi, koska työselityksessä ei ollut eristystä määrätty.

⁷ Pöytäkirja Sonkajärven seurakunnan uuden kirkon lopputarkastuksesta 6.9.1910; Samana päivänä piti viranomaistarkastuksen Kuopion lääninrakennuskonttorin esimies S. von Nandelstadh. SRKA

Betoni-pilareiden kuormitus:

$$7 \times 8 = 56 \text{ m}^2 = 300 + 250 = 56 \times 530 = 29680$$

$$\text{Pilareiden paino } 6 \times 600 = \frac{30000}{56} = 535,7$$

Pilareiden kantavuus:

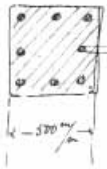
$$P = \frac{G}{\gamma} (0^2 + 15 f_c) = 15 \frac{30000 + 15 \times 5600}{56} = 47.64 \text{ t}$$

$$G = 15 \text{ kg/cm}^2$$

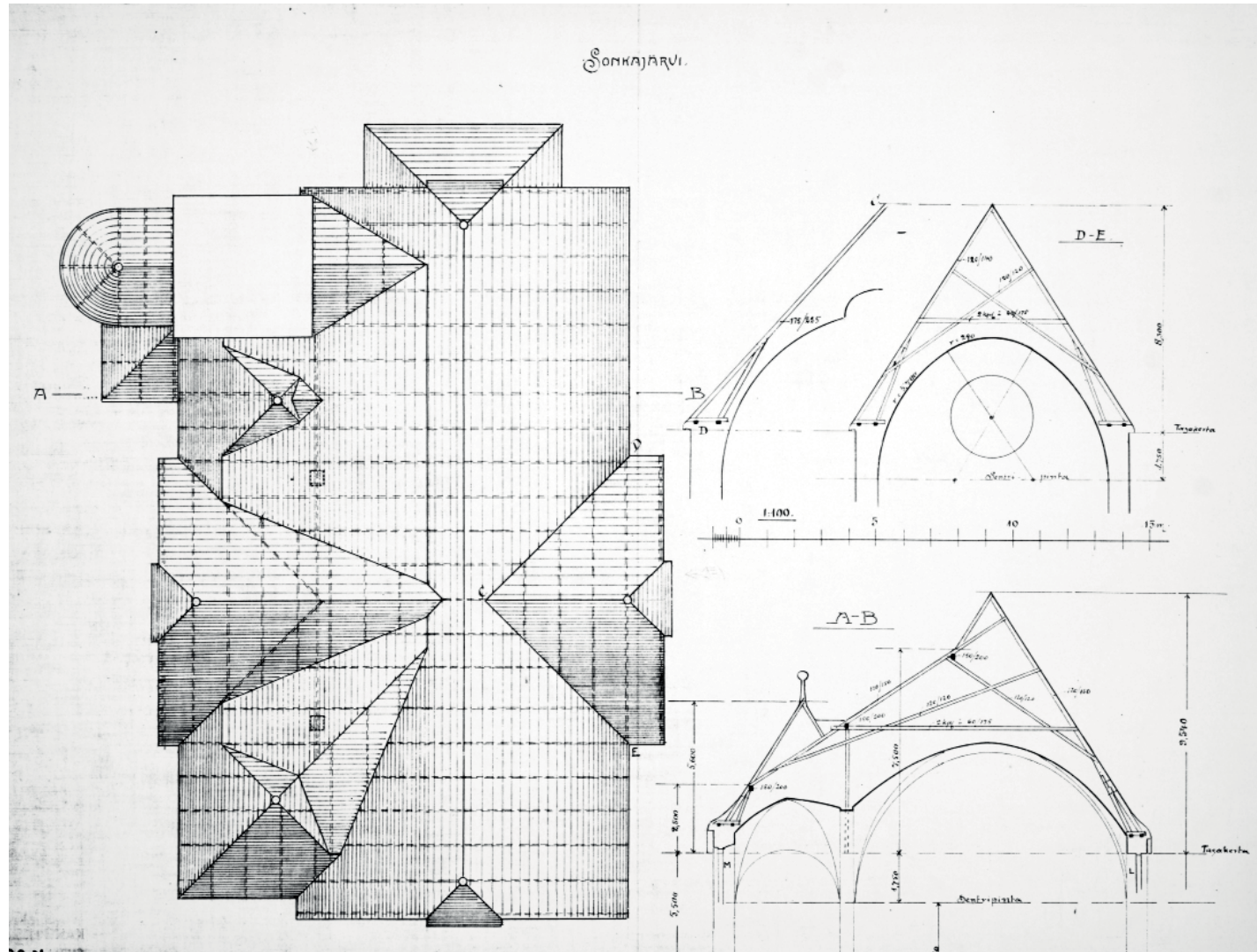
$$f_c = 25,1 \text{ cm}^2$$

$$\text{Suurin rautilus } 33,800 \text{ } 2500 = 13,52$$

Sallittu rautilus, kukaan ei
 stonatin hysalysma olit
 kukaan mukana!

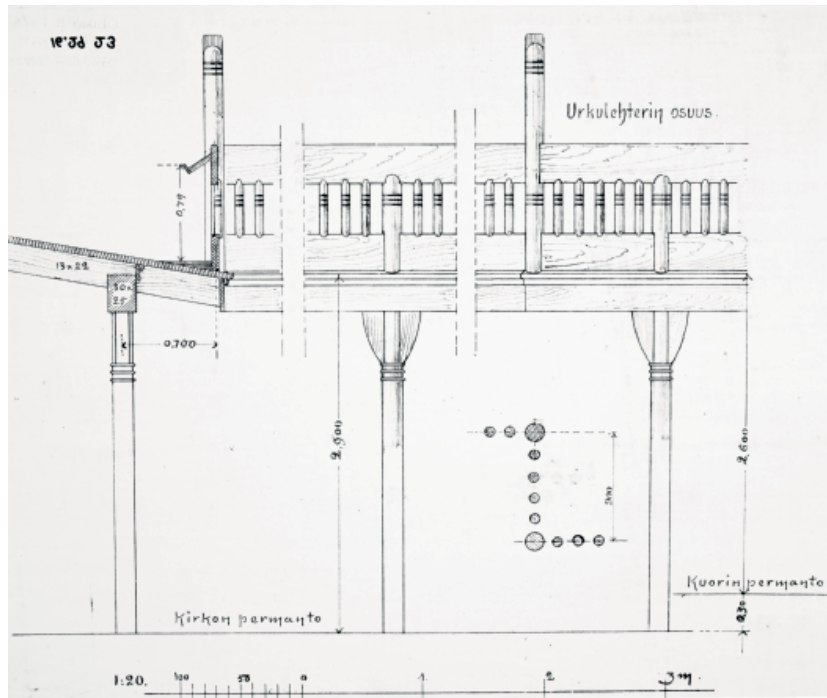
SONKAJÄRVI.

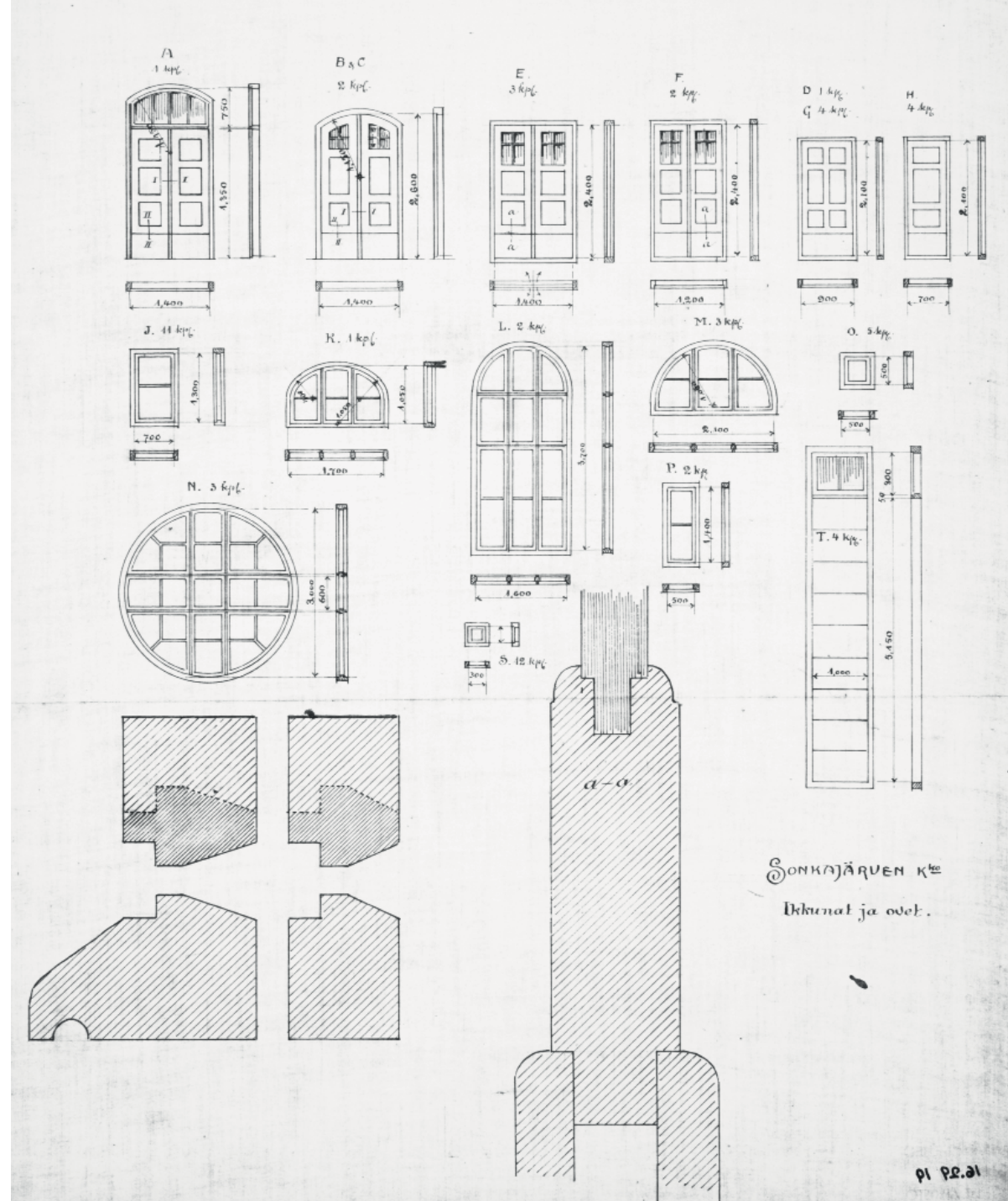
Lisäksi lämmityslaitoksen ei todettu toimivat suunnitellulla tavalla, sillä viidestä säleiköstä vain kahdesta virtasi lämmintä ilmaa saliin. Syynä tähän tarkastajat pitivät kanavien väärää mitoitus ja sijoitusta. Tätäkään ei pidetty urakoitsijan vikana, koska kanavat oli tehty piirustusten mukaan. Tältä osin tarkastajat kirjasiivat kertomukseensa ohjeita seurakunnalle lämmityskanavien vikojen parantamiseksi.

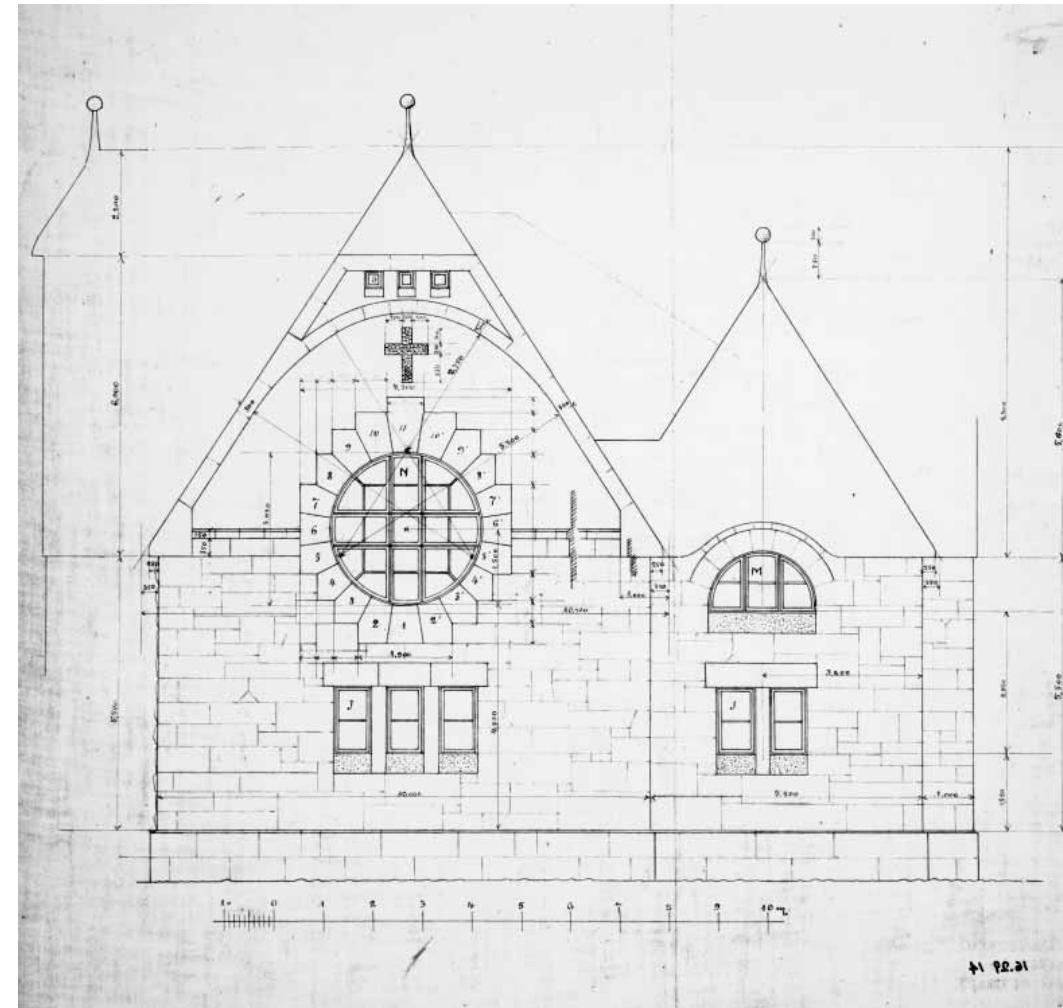
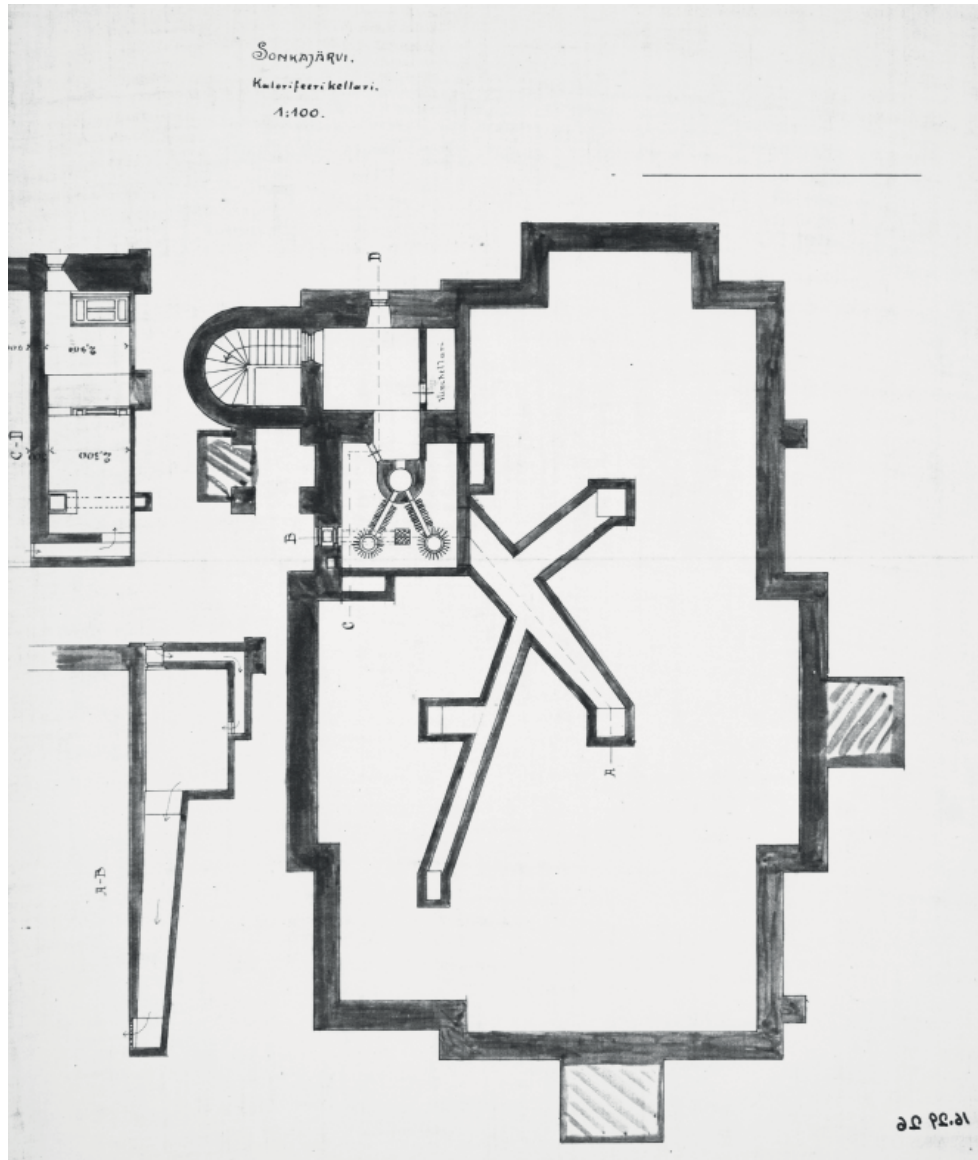
Vasemmalla Stenbäckin laatimaansa työselitykseen käsin lisäämä lujuuslaskelma ja piirros holveja kantavista betonipilareista. Pilareihin tuli 8 kappaletta läpimitaltaan 20 mm pystyrautoja. SRKA

Yllä piirustus kirkon vesikatosta sekä holveja ja kattotuoleja esittäviä leikkauksia. KUHMU, alkup. MV

Josef Stenbäck: Sonkajärven kirkon detaljpiirustuksia. Yllä lehterin puurakenteet, oikealla ovi- ja ikkunapiirustukset. KUHMU, alkuperäiset MV

Vasemmalla kellaritason piirustus, jossa näkyy muun muassa kalorifeeriuni ja uunia ympäröivästä kammiosta lähtevät kirkkosaliin lämmintä ilmaa johtavat kanaalit. Kuvan vasemmassa laidassa pystyleikkaukset kellarista ja kanaaleista. Yllä osa kirkon itäjulkisivua työpiirustuksessa. Piirustukseen on tarkkaan merkitty aukkoja ympäröivien kivien mitat. Muutoin julkisivukivien jako on ollut työmaalla vapaammin valittaessa noudattaen Stenbäckin työselityksessään määrittelemää "squared rubble"-periaatetta. KUHMU, alkuperäiset MV

3.3 KIRKON KORJAUSVAIHEET VUOSITUHANNEN VAIHTEESEEN

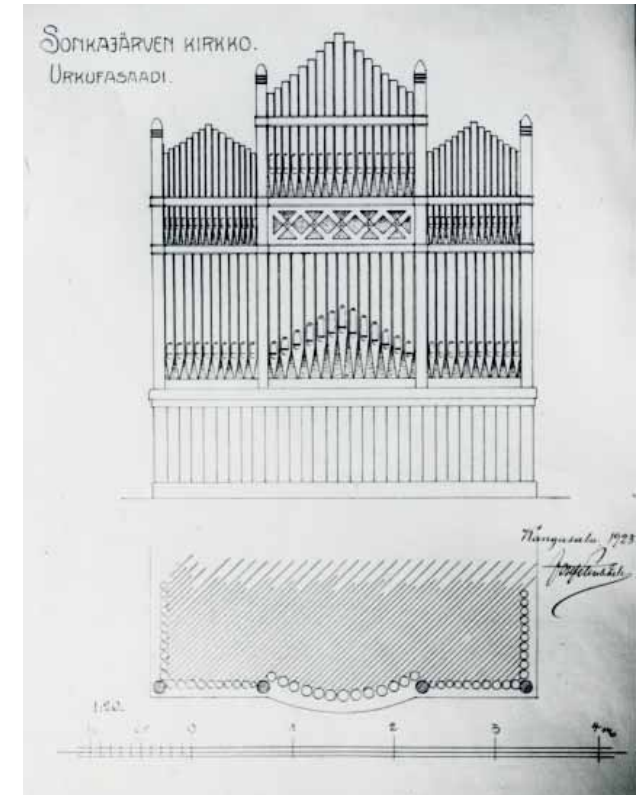
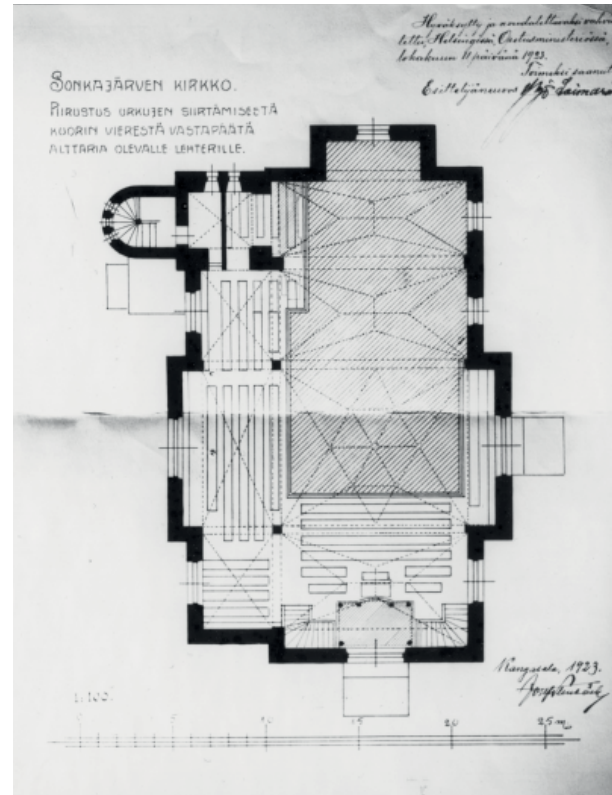
1923, URKUJEN HANKINTA

Urkujen hankintaa ryhdyttiin selvittämään 1920-luvun alussa. Ne päätettiin sijoittaa Stenbäckin alkuperäisestä piirustuksesta poiketen kirkkosalin takalehterille. Alkuvuodesta 1923 seurakunta oli saanut tarjouksen uruista Martti Tulenheimolta Kangasalan urkutehtaalta. 10-äänikertaisten urkujen hinta oli 75000 markkaa. Urakkasopimuksessa urkujen rakentamisesta todetaan: ”Urkujen fasaadi rakennetaan arkkit. Stenbäckin laatiman piirustuksen mukaan kuitenkin sillä muutoksella, että fasaadin keskiosan pillit tehdään yhtämittaiset.”⁸

Urkujen paikan muututtua takalehterille ne peittivät päätyikkunan. Ikkunan eteen piti rakentaa laudoista suojaseinä, joka eristi urut ikkunasta.

Stenbäck laati piirustuksen urkujen uudesta sijainnista ja urkufasadista Kangasalla (kts. kuvat).⁹

Urut valmistuivat kesäkuussa ja ne tarkasti Kuopion tuomiokirkon urkuri Elias Kahra.¹⁰

⁸ Tulenheimon allekirjoittama tarjouskirje 15.1.1923, urakkasopimus seurakunnan kanssa 23.3.1923. SRKA

⁹ Stenbäckin kirje Sonkajärven kirkkoherranvirastolle 31.3.1923. SRKA

¹⁰ Kahran tarkastuskertomus 21.6.1923. SRKA

Stenbäckin piirustus urkujen sijoittamisesta vastapäätä alttaria olevalle lehterille. SRKA
Oikealla suunnitelma urkufasadista. Stenbäck on päivännyt piirustukset ”Kangasala 1923”.
KUHMU, alkuperäiset MV.

1933-1934, KRUUNUJEN HANKINTA

Kirkon valaistuksena olivat vuodesta 1910 lähtien olleet pelkästään puisiin kynttilänjalkoihin kiinnitetyt kynttilät. Vuonna 1911 oli K. A. Honkavaara laatinut ”valonkantimista” kolme eri vaihtoehtoa tarjoutuen toimittamaan kirkkoon messinkisiä kynttilänjalkoja ja kattokruunuja.¹¹ Seurakunta ei kuitenkaan tarttunut Honkavaan tarjouksiin.

Vuonna 1921 arkkitehti Ilmari Launis tarjoutui laatimaan ehdotuksen kirkon sähkövalaistuksesta.¹² Hän perusteli sähkövalaistusta mm. seuraavasti: *”Sillä hinnalla, minkä vanhan malliset valonkantimet maksaisivat, saadaan johtoverkko vedetyksi kirkkoon. Sähkövalaistukseen ei tarvita suuria kruunuja...”* Seurakunta ei tähänkään halunnut ryhtyä. On epäselvää olisiko Sonkajärvellä vielä ollut saatavillakaan sähkövirtaa.

Valaistusasiaan tuli parannus vasta vuosina 1933-1934, jolloin kirkkoon hankittiin kolme messinkistä kynttiläkruunua. Varat hankintaan saatiin osin lahjoituksina.¹³

11 Honkavaaran kirje rakennustoimikunnalle 27.2.1911. SRKA

12 Launisen kirje kirkkoherra Lesceliukselle 11.8.1921. SRKA

13 Katso lähemmin Rieki 1993, 183-184.

1944-1947, KIRKONKELLOJEN UUSIMINEN

Koska kirkkoon vuonna 1909 hankitut kaksi kelloa olivat tulleet käyttökelvottomiksi halkeamien takia, seurakunta tilasi vuonna 1944 uudet teräksiset kellot Lokomo Oy:ltä. Kellojen toimitus viivästyi sotakorvaustöiden takia vuoden 1946 lopulle.¹⁴

Kellot toimitettiin rautateitse Soinlahden asemalle joulukuussa 1943 ja ne nostettiin paikoilleen helmikuussa 1947. Kellotelinet jouduttiin kokonaan uusimaan. Vanhat kellot siirrettiin kirkon sisällä olevaan komeroon.¹⁵

1949-1951, ERILAISIA KORJAUSTÖITÄ

Vuonna 1937 oli suunniteltu kirkon sisäpuolen maalausta, ja arkkitehti Aarre Ekomaa oli laatinut suunnitelman ja kustannusarvion kirkon korjaus- ja maalaustöistä.¹⁶ Työt kuitenkin lykkääntyivät 1940-luvun lopulle, jolloin kirkossa tehtiin ensimmäinen laajempi korjaus rakentamisen jälkeen.

14 Lokomo Oy:n tilausvahvistus kelloista 29.12.1944. Lokomo Oy:n kirje seurakunnalle kellojen viivästymisestä 6.4.1946. Lokomo Oy:n kirjeet 26.3.1947 ja 23.7.1947. SRKA

15 Urakkasopimus kirkonkellojen paikoilleen asentamisesta Kalle Ryhäsen ja Tuomas Pikkaraisen kanssa 3.2.1947. SRKA

16 Kirkon maalaustöiden selostus 4.8.1937. Aarre Ekomaa. SRKA

Voima- ja polttoainetaloudellinen yhdistys Ekono oli pyydetty tutkimaan kirkon lämmityslaitteiden uusimista. Lausunnossaan Ekono ehdottaa kalorifeerilämmityksen muuttamista matalapainehyörylämmitykseksi. Lausunnossa tämän kustannuksia verrataan sähkölämmitykseen (patterit asennettuna penkkien alle) ja todetaan sähkölämmityksen vuosikustannusten olevan noin kahdeksankertaiset puilla lämmittämiseen verrattuna.¹⁷

Ekonon lausunnosta huolimatta seurakunta päätyi hankkimaan kirkkoon sähkölämmityksen. Se toteutettiin kirkkosalin penkkien alle asennetuilla putkipattereilla, eri tiloihin asennetuilla ”sähkökamiinoilla” sekä alttarille ja saarnatuoliin asennetuilla ”lämpömatoilla”. Vanha kalorifeerilämmitys säilyi ilmeisesti ainakin varalämmönlähteenä.

Keskusosuusliike Hankkijan kanssa solmittuun urakkasopimukseen sisältyi myös muu kirkon sähköistäminen kuten johdotukset valaistusta varten ja urkujen muutos sähkötoimiseksi. Valaisinlaitteet ja kruunujen sähköistys eivät sisältyneet sopimukseen vaan ne seurakunta hankki erikseen. Urakan kokonaisinta oli 1 534 000 markkaa.¹⁸

17 Ekonon lausunto kirkon lämmityslaitteiden uusimisesta 13.1.1949. SRKA

18 Kustannusarvio sähkötoista 26.8.1949, Keskusosuusliike Hankkija; Hankintasopimus 26.9.1949, Keskusosuusliike Hankkija r.l. SRKA

Valaisinten hankintapäätöstä en löytänyt arkistosta, mutta ilmeisesti myös valaisimet ostettiin Hankkijan kautta, koska Hankkijan tarjouksen liitteenä on kuvia erilaisista valaisimista.

Elokuussa 1949 laati Maalausliike J. Happonen työselostuksen kirkon sisämaalaustöistä ja antoi samalla urakkatarjouksen. Selostuksen mukaan rappauspinnat korjattiin kalkkilaastilla. Seinät ja holvit maalattiin kahteen kertaan kalkkimaalilla. Penkit, lehterinkaiteet, kuorin alueen puuosat, saarnatuoli yms. puuosat maalattiin öljymaalilla. Ovet ja ikkunat maalattiin, ikkunat myös ulkopuolelta.¹⁹

Muina korjaustöinä uusittiin sakastin kaminan savujohto, tehtiin viisi uutta syöksytorvea ja korjattiin ”tornin seiniä vasten oleva vesikatto”. Nämä työt teki peltiseppä K. A. Hyvärinen vuonna 1950.²⁰

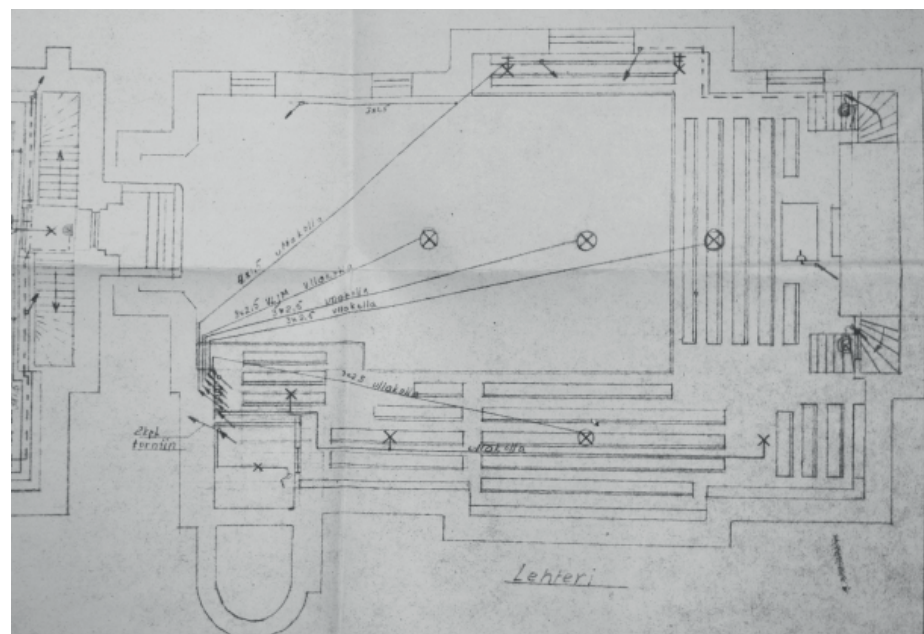
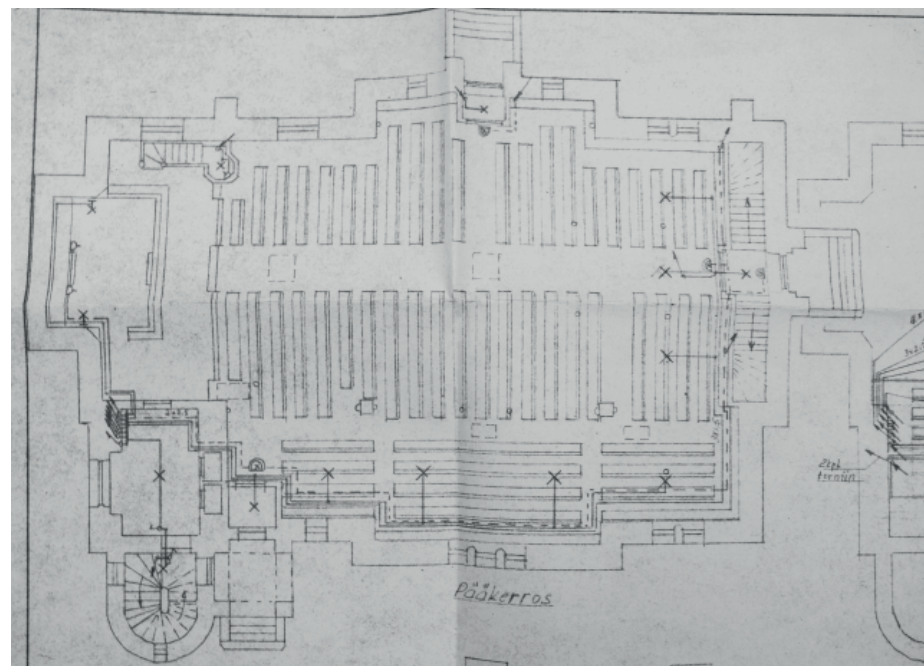
Kirkon katon maalaustyöt sai vuonna 1951 tehtäväkseen Yrjö Alanko.²¹

19 Työselitys ja urakkatarjous Sonkajärven seurakunnan kirkon maalaustöistä. Maalausliike J. Happonen, Kuopio. 12.8.1949. SRKA

20 K. A. Hyvärisen päiväämätön tarjous korjaustöistä; Tarkastuskertomus kirkon korjaustöistä ja syöksytorvien laitosta. M. E. Leppävuori 22.11.1950. SRKA

21 Yrjö Alangon kirje seurakunnalle 1.8.1951. SRKA

Valaisinjohdot kirkon pääkerroksen ja lehterikerroksen sähköpiirustuksissa. Keskusosuusliike Hankkija 27.4.1949. SRKA

1960, MAALAUSTÖITÄ SISÄLLÄ

Vuonna 1960 uusittiin kirkon sisäseinien alaosan kalkkimaalaus.²²

1967-1969, KIRKON PERUSKORJAUS

Peruskorjaus käsitti erilaisia muutoksia kirkkosalissa, lämmitys- ja ilmanvaihtolaitteiden uusimista, sähköasennusten ja valaisimien uusimista, muutoksia lämmitysjärjestelmään ja ilmanvaihdon parantamisen.

Korjausten arkkitehtisuunnittelijana toimi Arkkitehtitoimisto Esko Laitinen & Co, sähkösuunnittelijana insinööri T. Aro ja LVI-puolen suunnittelijana Insinööritoimisto Aeromekano Oy.²³

Kirkkosalissa muutettiin laajentamalla kuorin tasanetta kirkkosaliin päin. Tätä varten poistettiin kaksi etumaista penkkiriviä. Muita näkyvimpiä muutoksia olivat kruunujen korvaaminen kirkkosalin kattoon asennetuilla valaisimilla, keskihovin varustaminen ritilällä ja sisätilojen värityksen muuttaminen.

Aiemmin kalkkimaalilla maalatut rapatut seinät ja

---

22 Rieki 1993, 182.

23 Maalaustyöselitys, Arkkitehtitoimisto Esko Laitinen & co, Kajaani 18.8.1967 (muuta Laitisen toimiston suunnitelmia tai piirustuksia en löytänyt seurakunnan arkistosta); Sähkötyöselitys ja sähköpiirustukset, Ins. T. Aro, Kajaani 27.2.1968; LVI-suunnitelmat Insinööritoimisto Aeromekano Oy, Helsinki 2.6.1967. SRKA

holvit maalattiin nyt lateksimaalilla.

Aiemman puilla lämmitetyn kalorifeerikattilan tilalle asennettiin öljylämmityskattila. Maanalainen öljysäiliö sijoitettiin kirkon itäisivulle. Kellariin tehtiin uusi sähköpääkeskus ja sijoitettiin WC. Kirkko liitettiin kunnan viemäriverkostoon.

Seurakunta lähetti kirkon korjaussuunnitelmat nähtäväksi Muinaistieteelliselle toimikunnalle (Museoviraston edeltäjä).

Lausunnoissaan intendentti Antero Sinisalo totesi, että toimikunnan rakennushistoriallisen toimiston käytettävissä olevat tiedot Sonkajärven kirkosta ovat siksi puutteellisia, ettei yksityiskohtainen kannanotto esitettyihin maalaus- ja valaistuskorjauksiin voi tulla kysymykseen. Sinisalo kyllä arveli keskuskupolin ritiläratkaisun muuttavan kirkon tilasuhteita. Niinkään hän suositteli ensisijaisesti tutkittavaksi kirkon alkuperäisen maalausosan säilyttämistä. Lausunnossa luvattiin toimikunnan lähiaikoina lähettävän asiantuntijan tutustumaan kirkkoon ”yksityiskohtaisemman käsityksen saamiseksi sekä neuvottelemaan tehtävistä ratkaisuista”.²⁴

Näyttää siltä, että korjaustyöt toteutettiin muutoksitta aivan laadittujen suunnitelmien mukaan. Museoviraston lausuntoa ei siis otettu huomioon eikä ole

---

24 Muinaistieteellisen toimikunnan lausunto suunnitelmista 26.8.1968.SRKA

tietoa, kävikö viraston edustaja Sonkajärvellä.

Kirkon maalaustyöt suoritti urakoitsija Toivo Ikäheimonen. Töiden lopputarkastus pidettiin 17.12.1969, jolloin lisätöinä hyväksyttiin mm. alttariosan lattian tasoitus ja Manestra-maton kiinnitys.

Sähkötyöt teki Keskusosuusliike Hankkija 22.9.1969, lopputarkastus pidettiin 12.12.1969.

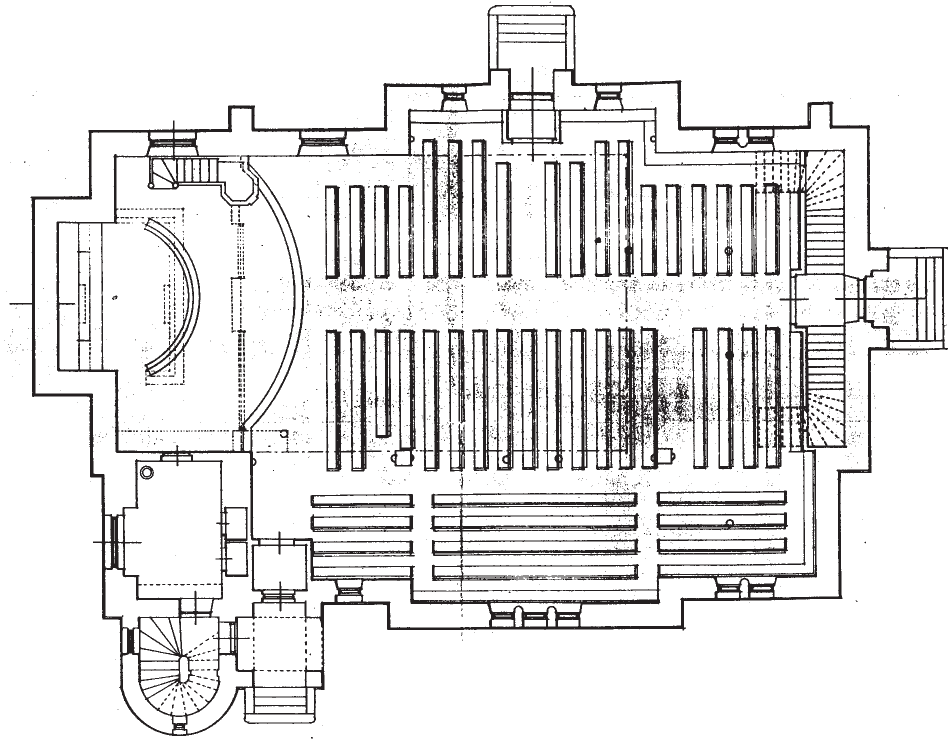
Takuutarkastuksessa 26.11.1970 todettiin seinien alaosassa ja eräiden alakerran ikkunoiden syvennyksissä kosteusvaurioita, jotka eivät johtuneet urakoitsijan suorittamasta työstä vaan kirkon seinärakenteesta. Kosteusvaurioita ei voitu ainakaan talven aikana korjata.

1977, KIRKON KATON MAALAUS

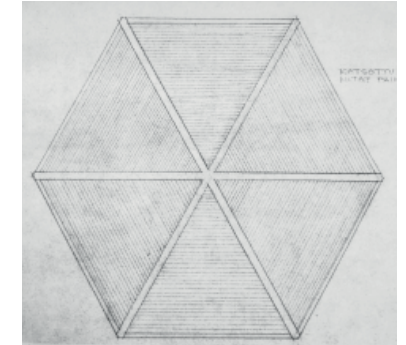
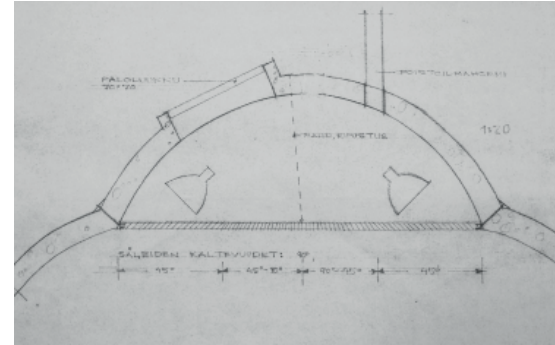
Kirkon pääkaton ja tornin peltikatteet maalattiin kesällä 1977. Aiemman vaalean harmaan, lähellä sinkityn pellin väriä ollut sävy korvattiin nyt tumman harmaalla. Työn suoritti oululainen Teräsmastomaalarit Oy, työnjohtajana rkm. Eero Haapalehto.²⁵

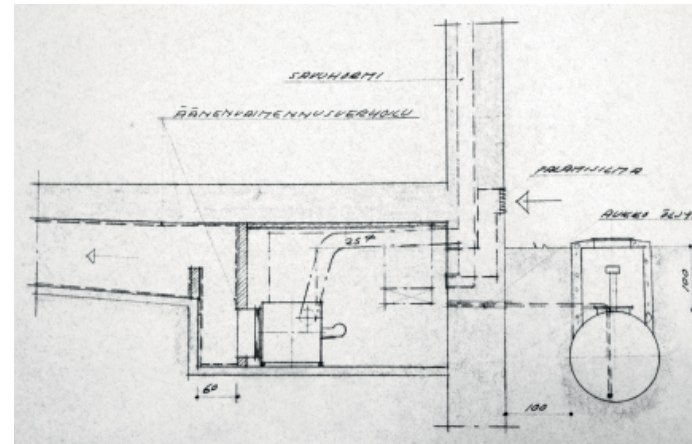
25 Tarjous kattojen maalaustyöstä 1.8.1977 Teräsmastomaalarit Oy; Maalaustyön lopputarkastus 12.9.1977. SRKA

Kirkon 1. kerroksen pohjapiirros Esko Laitinen & Co:n vuoden 1967 suunnitelmassa. Uusi alttarikaide ja kuorin lattian laajennus on toteutuneesta poiketen esitetty kaarevina. Kirkkosalin etuosasta on poistettu kolme penkkiriviä. Seurakunnalta vuonna 2000 suunnittelua varten saamamme skannaus piirustuskopioita. Laitisen pääpiirustusten kopioita en nyt löytänyt seurakuntayhtymän arkistosta.

Arkkitehtitoimisto Esko Laitinen & Co:n detailjiirustukset kirkon keskiholvin kupuun sijoitetuista valaisimista, ilmanvaihtoputkesta ja paloluukusta sekä niitä peittävästä ritilästä 27.2.1968. Kuvattu insinööri T. Aron laatimien sähköpiirustusten kopioista. SRKA

Kuumailmalämmityksen muutos öljykattilalle. Öljysäiliö sijoitettiin maan alle kirkon itäisivulla. Aeromekano Oy, 1967. SRKA

Vuonna 2000 otettuja sisäkuvia kirkosta. Kuvissa näkyy kirkkosalin 1960-luvun peruskorjauksessa saama väriasu: seinät ja holvit ovat vaalean harmaat, holvikaaria ja ruoteita on korostettu punaruskealla, alttarin kohdalla holvikaari on kullankeltainen. Lehtereitä ja penkkejä hallitsee kellanruskea sävy, kaiteissa on korosteena tummanruskeaa. Vasemmassa kuvassa näkyy keskiholvien ritilä. HP-ARK

KORJAUSTYÖT 1980-LUVULLA

Vuosikymmenen aikana tehtiin useita erilaisia muutos- ja korjaustöitä sekä uusittiin urut.

Vuonna 1982 laati rakennusmestari Erkki Suomalainen suunnitelman, joka sisälsi muutoksia urkuparvella uusien urkujen asentamista varten, penkkien poiston ja vinon lattian porrastuksen neljään tasoon urkuparvella, naulakkotilan tekemisen yläparvelle, alttarin kokolattiamaton uusimisen, pesupaikan ja vesipisteen lisäämisen sakastiin ja wc-tilan kellariin. Lämmitysjärjestelmä uusittiin yhdistämällä kirkko kaukolämpöön ja kaikki vesi- ja viemärijohtodot yhdistettiin kunnan vesi- ja viemäriverkkoon, lisäksi tulivat muutosten vaatimat sähkötyöt. Kirkon sisätilat huoltomaalattiin: seinät ”2-kert. erikoismaalilla”, pilarit ja parvien rakenteet maalattiin alkydimaalilla, samoin lattiat, penkit ja ikkunat.²⁶

Kirkkoon päätettiin asentaa kiertoilmalaitteisto eli ns. dirivent-järjestelmä, ja uusia lämminilmakone.²⁷

Korjaustöitä ei ilmeisesti aloitettu heti, sillä talvella 1983 seurakunta oli pyytänyt VTT:n rakennustekniikan laboratoriota selvittämään kirkon sisäpuolisten

26 Kirkon korjaustöiden rakennustapaselostus, rkm. Erkki Suomalainen 12.5.1982; Rakennuslupa töille myönnettiin 8.4.1984. SRKA

27 Suomen Puhallintehdas, tarjous lämmityksen muutostöistä 17.5.1983; Dirivent-järjestelmän asennus ja uusi lämminilmakone. Urakkasopimus 2.6.1983. SRKA

maalivaurioiden syytä.

VTT tutki asiaa perusteellisesti ja päättyi monisivuisessa raportissaan pitämään kahta seikkaa vaurioiden pääasiallisena syynä: kosteuden kulkeutumista julkisivuilta seinärakenteen sisälle ja toisaalta kirkon sisätilan ajoittain suurta ilmakeuhutusta. Nämä molemmat olivat aiheuttaneet suolojen kulkeutumista ja kiteytymistä sisäseinien tiiviin maalipinnan alle, mikä puolestaan oli johtanut seinien tasoitekerroksen haurastumiseen ja maalipinnan irtoamiseen. VTT suositteli räystäspeltien muotoilua niin, ettei vesi valu julkisivuille, julkisivukivien saumojen korjaamista ja kirkon sisälämpötilan nostamista. Vaurioituneista seinäpinnoista piti poistaa vanhat maalit ja tasoitteet. Uuden maalin piti olla emäksistä ja jossain määrin kosteutta läpäisevää.²⁸

Kivikirkkojen korjauskysymykset ja kosteusongelmat olivat ajankohtaisia muuallakin maassa. Turun kristillisellä opistolla järjestettiin toukokuussa 1984 aiheesta valtakunnallinen seminaari, johon seurakunnan edustajina osallistuivat rakennustoimikunnan puheenjohtaja Eino Heiskanen ja rakennustöiden valvoja Erkki Suomalainen. Seminaariin sisältyi tutustumiskäynnit viiteen lähiseudun kirkkoon.²⁹

28 VTT:n tarjous kirkon sisäpuolisten maalivaurioiden syyn selvittämisestä 7.3.1983. Tutkimusselostus 16.5.1983, VTT Rakennustekniikan laboratorio. SRKA

29 Raportti osallistumisesta Turun Kristillisellä opistolla pidettyyn

Rakennustoimikunta käsitteli korjausasiaa heinäkuun alussa ja päätti aloittaa työt heti. Ensimmäisenä työvaiheena päätettiin poistaa vaurioituneet maali- ja rappauskerrokset. Syyskuun alkuun mennessä nämä työt oli tehty, seinien alaosat rapattu uudelleen ja maalattu kalkkimaalilla. Ongelmaksi oli muodostunut paikoin uusien kerrosten läpi puskeva ruskea väri. Samassa yhteydessä oli penkeissä ja puulattioissa tehty korjausmaalaukset. Kirkkosali maalattiin 1960-luvun alussa tehtyä väritystä muuttamatta.³⁰

Syksyn 1984 aikana kirkon ulkoseinien saumat korjattiin, jotta seinien sisäpuolen kosteusongelmat saataisiin kuriin. Kirkon sisälämpötilaa pyrittiin nostamaan ja lämmön kerrostumista kirkkosalin yläosaan estää kiertoilmalaitteella. Seurakunta sai Kirkon keskusrahastolta avustusta ja lainaa noin puolet kustannuksista, joiksi arvioitiin 400 000 markkaa.³¹

Sopimus uusien urkujen hankinnasta oli tehty jo 1982 sotkamolaisen Urkurakentamo Tuomen kanssa, jolloin toimitus oli sovittu tapahtuvaksi viimeistään kesällä 1985. Uudet urut olivat toiminnaltaan mekaaniset ja niissä oli 22 äänikertaa jotka jakautuivat kolmelle pillistölle. Urkujen disposition oli laati-

seminariin kivikirkkojen kosteusongelmista ja seminaariin liittyneeseen ekskursioon, 26.5.1984. SRKA

30 Rakennustoimikunnan kokoukset 5.7.1984 ja 4.9.1984. SRKA

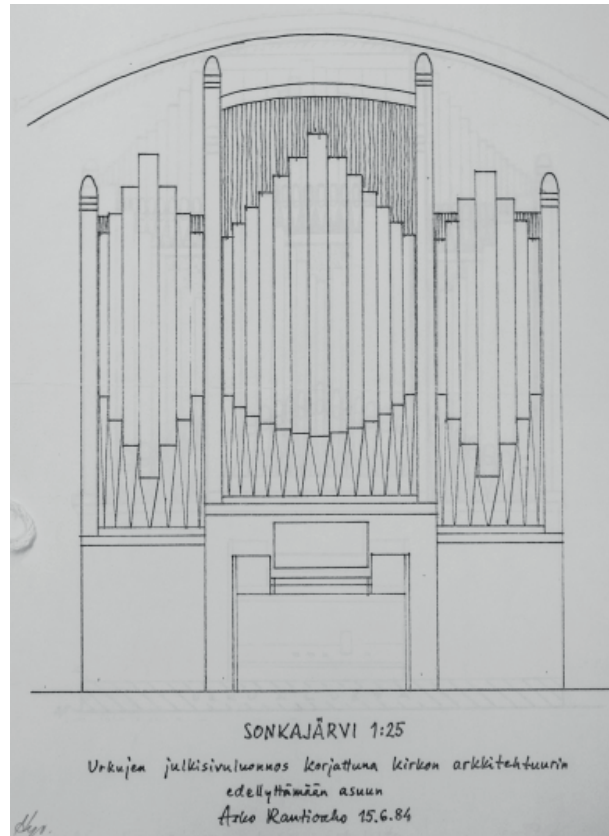
31 Savon Sanomat 15.9.1984; Iisalmen Sanomat 29. 8.1984. HRK

nut urkuri Erkki Tuppurainen. Urut vastaanotettiin 27.6.1985. Samassa yhteydessä oli kirkkovaltuuston päätöksellä palautettu kirkkosaliin sieltä vuonna 1968 poistetut messinkikruunut.³²

Vuonna 1987 käsiteltiin kirkon sivuovien korjausta, josta tuntityötarjouksen oli antanut Rakennusliike Niilo Huttunen. Vuonna 1989 pyydettiin tarjous kirkon katon maalauksesta ja uusien räystäskourujen asentamisesta. Työn teki nähtävästi RKM-Paanu Oy.³³

32 Sopimus urkujen hankinnasta Urkurakentamo Tuomen kanssa 29.12.1982; Urkutoimikunnan pöytäkirja 27.6.1985. SRKA; Savon Sanomat 13.6.1985. HRK

33 Tarjous RKM-Paanu Oy, Eero Haapalehto, 22.5.1989. SRKA

"Urkujen julkisivuluonnos korjattuna kirkon arkkitehtuurin edellyttämään asuun", Asko Rautionaho 15.6.1984. SRKA

Urkujen vihkimisestä ja ensikonsertista otsikoi Savon Sanomat 17.9.1985: "Kirkas fasadi, kirkas sointi". Valokuva syksyiltä 2022.

1990-LUKU, ONGELMAT JATKUVAT

Huolimatta tehdyistä korjauksista kirkon kosteusongelmat jatkuivat. Vuonna 1998 laadittiin Pohjois-Savon ammattikorkeakoulun kanssa sopimus kirkon tutkimuksesta Raimo Haverisen opinnäytetyönä. Vuoden 1998 aikana Raimo Haverinen teki kirkosta perusteellisen kuntotutkimuksen insinööriopintojensa päättötyönä.³⁴

Tutkimuksessaan Haverinen totesi rakennuksessa mm. seuraavia olennaisia vaurioita ja ongelmia:

- Kirkkosalin alapohjana oli tuulettumaton puulattia. Lattiarakenteet olivat paikoin painuneet ja kantavissa palkeissa oli lahovaurioita. Myös lehterin kannatinpilarien alapäitä oli ulkoseinien lähetyvillä lahonnut. Alapohjassa oli myös veistolastuja ym. orgaanisia jätteitä. Maapohja kirkkosalin alla oli erittäin kapillaarista. Suorittamissaan kosteusmittauksissa Haverinen totesi alapohjassa kirkkosalin länsi- ja pohjoissivuilla suurimmat kosteusriskit. Itäsvillä lattiarakennetta kuivatti alapohjarakenteessa oleva ilmanvaihtokanaali.

³⁴ Sopimus insinööritöiden tekemisestä, Raimo Haverinen, 25.2.1998. Loppuraportti 16.11.1998. SRKA

- Johtopäätöksinä Haverinen suositteli asentamaan kiireellisesti salaojat rakennuksen ympärille, ohjaamaan sadevedet maanpintaa muotoilemalla pois seinänvieriltä, harkitsemaan perustusten ja ulkoportaiden routaeristystä ja asentamaan alapohjaan seinänvierille lämmöneristettä. Alapohjan puurakenteet oli korjattava ja osin uusittava, ja kosteuden siirtyminen niitä kantavista betonipilareista estettävä.
- Kellotornin alimman tason kantavissa puurakenteissa oli pahoja lahovikoja ulkoseinien vierillä. Rakenteet tuli uusia.
- Kirkon seinämuureissa oli merkittäviä kosteusvaurioita, jotka olivat paikoin johtaneet maali- ja rappauskerrosten irtoamiseen. Kosteusvauriot johtuivat ulkoseinän kiviverhouksen saumoista seinän sisään imeytyneestä sadevedestä. Räystäskourujen puuttumista Haverinen piti pääsyyinä siihen, että vesi pääsi valumaan pitkin ulkoseiniä.
- Kirkkosalin yläpohjan lämmöneristeet oli korjattava ja täydennettävä.
- Kirkon paikoin pinnaltaan ruostunut peltikate oli puhdistettava ja maalattava. Räystäskourut ja rännit olisi lisättävä ja samalla varustettava katto määräysten edellyttämällä kulkusilloilla ja kiinnityspollareilla. Myös

lumiesteiden asentamista kannatti harkita.

- Ikkunat ja ulko-ovet olivat huollon tarpeessa.
- Kirkkoon tulisi asentaa palonilmoitusjärjestelmä, jolla olisi suora yhteys palokuntaan. Ullakolle oli suositeltavaa asentaa kuivaputkijärjestelmä nopeuttamaan sammutustöitä hätätilanteessa.

Loppusanoina Haverinen totesi kirkon iästään ja alapohjan puutteista huolimatta olevan suhteellisen hyvässä kunnossa. Hän suositteli korjaustöiden aloittamista kuitenkin mahdollisimman pian, jotteivat vauriot pahenisi. Työt tuli aloittaa ulkopuolen kunnostuksella.

Kirkko pohjoisesta ennen vuonna 1980 tapahtunutta Rutakontien peruskorjausta. Valok. Pekka Kyytinen 1973, Museovirasto. <https://www.finna.fi/Record/museovirasto.585808410F10F0A2DA3BA5B62129F6CF>

Kirkko pohjoisesta vuonna 2000. Rutakontie painettiin vuoden 1980 uudistuksessa alemmas. Kirkon puoleiseen penkereeseen jouduttiin tällöin rakentamaan leveät portaat, jotta pääsisääkäynnille on tieltä ja sen toisella puolella olevalta parkoitusalueelta helpompi pääsy. HP-ARK

Kirkon eteläpääty vuonna 2000.
HP-ARK

2000-LUVUN ALUN PERUSKORJAUS

Vuonna 2000 seurakunta päätyi ryhtymään kirkon laajaan peruskorjaukseen. Sen keskeisenä pohjana olivat VTT:n ja Haverisen tutkimukset, jotka selvittivät kiviseinien kosteuskäyttämisen ja tarjosivat neuvoja aiempaa perusteellisemmän korjauksen suunnittelulle. Rakennusteknisten korjausten ohella peruskorjaushankkeeseen sisällytettiin kirkon tiloihin liittyviä muutoksia ja yleisiä palo- ja käyttöturvallisuuden parantamisia.

Peruskorjauksen arkkitehtisuunnittelijaksi valittiin Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy, jossa itse toimin pääsuunnittelijana. Muutoin pääosan suunnittelusta teki suunnittelija Reijo Myllynen. Rakennesuunnittelijaksi tuli Insinööritoimisto Ylä-Savon Rakennussuunnittelu Ky/ Pertti Lankinen, sähkösuunnittelijaksi Insinööritoimisto Aarne Kärkkäinen Oy/ Aarne Kärkkäinen ja Jari Tolonen sekä LVI-suunnittelijaksi Ylä-Savon LVI-Suunnittelu Ky/ Vesa Räsänen.

Lokakuun lopulla vuonna 2000 pidettyyn rakennustoimikunnan kokoukseen oli pyydetty paikalle Museoviraston edustajan arkkitehti Martti Jokinen. Kokouksessa keskusteltiin laajasti kirkon rakennusteknisestä korjaustarpeesta, tilojen toiminnallisista kysymyksistä, sisätilojen asusta ja entistämiskysymyksistä sekä LVI- ja sähkötekniikasta.³⁵

Esittelin kokouksessa kaksi alustavaa luonnosversiota, jotka hieman poikkesivat sisätiloihin ajateltujen muutosten osalta. Kokouksessa päädyttiin Museoviraston edustajan kannattamana vaihtoehtoon, joka mahdollisimman vähän muuttaa Stenbäckin luoman sisätilan ideaa.

Rakennusteknisiä korjauksia päätettiin ryhtyä suunnittelemaan Raimo Haverisen tutkimuksessaan suosittelemalla tavalla.

Syksyn aikana oli toimistoni nimissä museomestari

Martti Eskelinen tehnyt sisäpinnoista värikerrosselvitys, joka esiteltiin kokouksessa. Rakennustoimikunta asettui selvityksessä todetun vanhan väriasun kannalle eli palauttamaan kirkkosaliin roosansävyinen yleisväritys ja holvikaarien koristeaiheet.

Sähköteknisinä parannuksina päätettiin muun muassa parantaa kirkkosalin valaistusta riippuväläisiä käyttäen ja uusia äänentoisto kokonaan.

Insinööri Pertti Lankinen tarkasti kirkon rakennustekniseltä kannalta marraskuun lopulla verraten tilannetta Haverisen tekemään kuntotutkimukseen. Hän päätyi suosittelemaan korjaustoimia, jotka painottuivat alapohjaan, ulkoseiniin, yläpohjaan ja vesikattoon. Myös kirkon ympäryksessä piti salaojittaa ja tehdä sadevesiviemäriä.

Lankisen keskeinen viesti oli, että ensin pitää poistaa ulkopuoliset kosteuslähteet (korjata ennen muuta ulkoseinien saumaukset) ja vasta toisessa vaiheessa tehdä sisäpuoliset korjaukset.

Lattiarakenteesta hän esitti kaksi rakennetyyppiä, joiden mukaan alapohjan rakenteet uusittaisiin kokonaan. Käytävien kohdalle lattiat olisivat betonirakenteisen (laatoitetut) ja penkkikorttelien kohdalla betonipohjalle tehtyjä puulattioita.³⁶

Peruskorjauksen luonnossuunnittelu eteni loppu-

vuodesta niin, että arkkitehdin luonnospiirustukset valmistuivat 27.11. ja suunnitelman selostus perusteluineen 1.12.2000. Pertti Lankinen laati 11.12.2000 peruskorjauksen kustannusarvion, jonka verollinen loppusumma oli 4 680 000 markkaa.

Kävin 4.12. Museovirastossa esittelemässä luonnokset arkkitehti Martti Jokiselle ja sain häneltä alustavan myönteisen kannan viedä hanketta eteenpäin. Museoviraston kanta suunnitelmiin oli olennainen sekä kirkkohallituksessa tapahtuvan suunnitelmiin käsittelyn että hankkeelle haettavan rahoituksen kannalta. Lisäksi olin yhteydessä kirkkohallitukseen yliarkkitehti Eero Raatikaiseen.

Seurakunnan kirkkovaltuusto hyväksyi luonnossuunnitelman ja kustannusarvion kokouksessaan 20.12.2000.

Kirkkovaltuuston hyväksymästä luonnossuunnitelmasta lähetettiin Museovirastolle lausuntopyyntö 22.12.2000. Lausunnoissaan Museovirasto puolsi suunnitelmaa todeten muun muassa: "...siinä [korjaussuunnitelmassa] on yksityiskohtaisesti ja perusteellisesti käsitelty rakenteelliset ongelmat, jotka ovat tyypillisiä tämänkaltaiselle rakennukselle, ja esitetty niihin korjaustoimenpiteet. Kosteusvauriot tämän kaltaisissa seinissä ovat jokseenkin normaali ilmiö eikä niitä lopullisesti kyetä ratkaisemaan, mutta kyllä helpottamaan tilannetta palaamalla alkuperäistä vastaavaan pintakäsittelyyn kuten selostuksessa on

³⁶ Muistio rakennesuunnittelun aloituskatselmuksesta 23.11.2000, ins. Pertti Lankinen. SRKA

³⁵ Muistio rakennustoimikunnan kokouksesta 27.10.2000, laatijana toimikunnan puheenjohtaja Jukka-Pekka Kellokumpu. SRKA

esitetty.” Valaistussuunnitelman virasto pyysi lähettämään erikseen hyväksyttäväksi.³⁷

Kirkkohallitus hyväksyi suunnitelmat ja hankkeen rahoituksen alkuvuodesta 2001. Lopulliset suunnitelmat valmistuivat toukokuun 2001 loppuun mennessä. Tämän jälkeen päästiin etenemään urakkakäselyihin.³⁸

Kirkon peruskorjaus toteutettiin kahdessa vaiheessa siten, että ensimmäisessä rakennusvaiheessa korjattiin kirkkorakennus ulkopuolelta ja tehtiin lähiympäristön korjaus- ja muutostyöt. Toisessa rakennusvaiheessa toteutettiin kirkkorakennuksen sisäpuoliset korjaus- ja muutostyöt. Rakennuslupa haettiin vasta 2. rakennusvaiheessa, koska ensimmäiseen vaiheeseen ei sisältynyt rakennuslupaa vaativia töitä.

1. rakennusvaiheen urakoitsijoiksi valittiin:³⁹

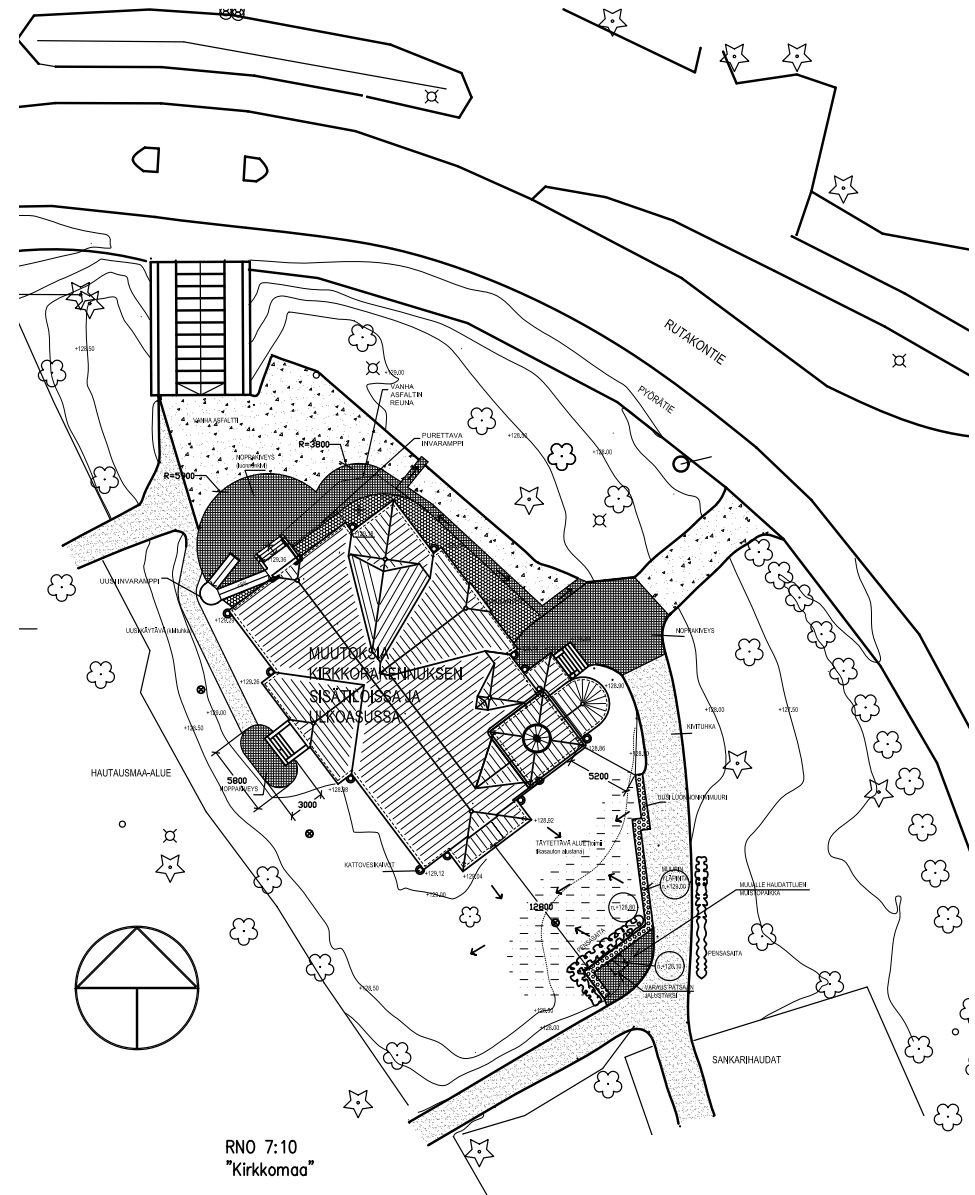
- Pääurakoitsija Rakennusliike Niilo Huttunen Ky, Sonkajärvi
- LVI-urakoitsija Iisalmen Putkiasennus Oy, Iisalmi
- Sähköurakoitsija T. K. Katainen Oy, Sonkajärvi .

37 Museoviraston lausunto kirkon korjaussuunnitelmasta 19.1.2001, allekirj. Pekka Kärki ja Martti Jokinen. SRKA

38 1. rakennusvaihe, tarjouspyynnöt urakoitsijoille 5.6.2001. SRKA

39 Urakkasopimukset 1.8.2001. SRKA

Sonkajärven kirkon 31.5.2005 päivätty asemapiirros, Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy. Tummat rasteroidut alueet kirkkorakennuksen ympärillä oli tarkoitettu päällystettäväksi noppakivillä, mutta urakkavaiheessa päällyste muutettiin asfaltiksi. Hautausmaalle johtavat käytävät ovat kivituhkapintaisia. Kirkon eteläpuolella näkyy muualla haudattujen muistopaikka, joka toteutettiin peruskorjauksen yhteydessä.

Lisäksi seurakunta hankki erikseen kirkkoon auto-
maattisen vesisumusammutusjärjestelmän Softonex
Oy:ltä.⁴⁰

VTT:n ja Raimo Haverisen tutkimuksissaan toteami-
en kirkon seinä- ja rakenteiden kosteusongelmien
poistamisen kannalta olennaisimmat 1. rakennus-
vaiheen työt koskivat kattojen sadevesien ohjausta,
ulkoseinämuurien saumausten korjausta, raken-
nuksen salaajitusta ja sadevesiviemärintiä. Lisäksi
korjattiin ullakon, vesikaton ja räystäiden rakenteita.
Kirkon ulkoportaisiin tehtiin muutoksia ja raken-
nettiin uusi pyörätuoliluiska. Kirkon eteläpuolelle
rakennettiin muualle haudattujen muistopaikka.

1. vaiheen työt alkoivat elokuussa 2001. Vastaanot-
totarkastus voitiin pitää 22.10.2001 ja taloudellinen
loppuselitys 22.11.2001. Osa vastaanotossa to-
detuista puutteista sovittiin tehtäväksi valmiiksi ke-
vällä 2002.

2. rakennusvaiheen osalta seurakunta teki poikkeuk-
sellisen päätöksen päättäessään toimia itse hankkeen
pääurakoitsijana. Työnjohtajaksi saatiin palkattua
rakennusmestari Heikki Ohtonen, joka 1. rakennus-
vaiheessa oli johtanut työmaata Rakennusliike Niilo
Huttusen palveluksessa.

Urakkasopimukset sivu-urakoitsijoiden kanssa sol-

mittiin 20.3.2002. Urakoitsijoiksi valittiin seuraavat:

- Putki- ja ilmastointiurakoitsija Iisalmen Putkia-
sennus Oy
- Sähköurakoitsija Y-S Sähkö Oy, Iisalmi
- Maalausurakoitsija Maalaustyö Tapani Seppä-
nen Oy, Kajaani.

2. rakennusvaiheessa tehtiin sisätiloissa rakenteel-
liselta kannalta tärkeitä muutos- ja kunnostustöitä
kuten kirkkosalin lattiarakenteiden uusiminen ja
kosteusvaurioista kärsineiden seinä- ja holvipintojen
perusteellinen kunnostus. Lisäksi tehtiin tiettyjä toi-
minnallisia muutoksia kuten penkkivälien harven-
nus, joidenkin penkkien poisto sekä wc:n rakentami-
nen lehterikerrokseen. Sisätilan puurakenteet kuten
lehterit ja kiinteät kalusteet kunnostettiin, lisäksi
hankittiin suuri määrä uusia kiintokalusteita.

Kirkkosalin asun kannalta merkittävin muutos koski
väritystä: rapattujen seinien ja holvien värit, samoin
kuin puurakenteiden ja kiinteiden kalusteiden värit
pyrittiin palauttamaan alkuperäisen kaltaisiksi luon-
nossuunnitteluvaiheessa tehdyn väritutkimuksen
perusteella.

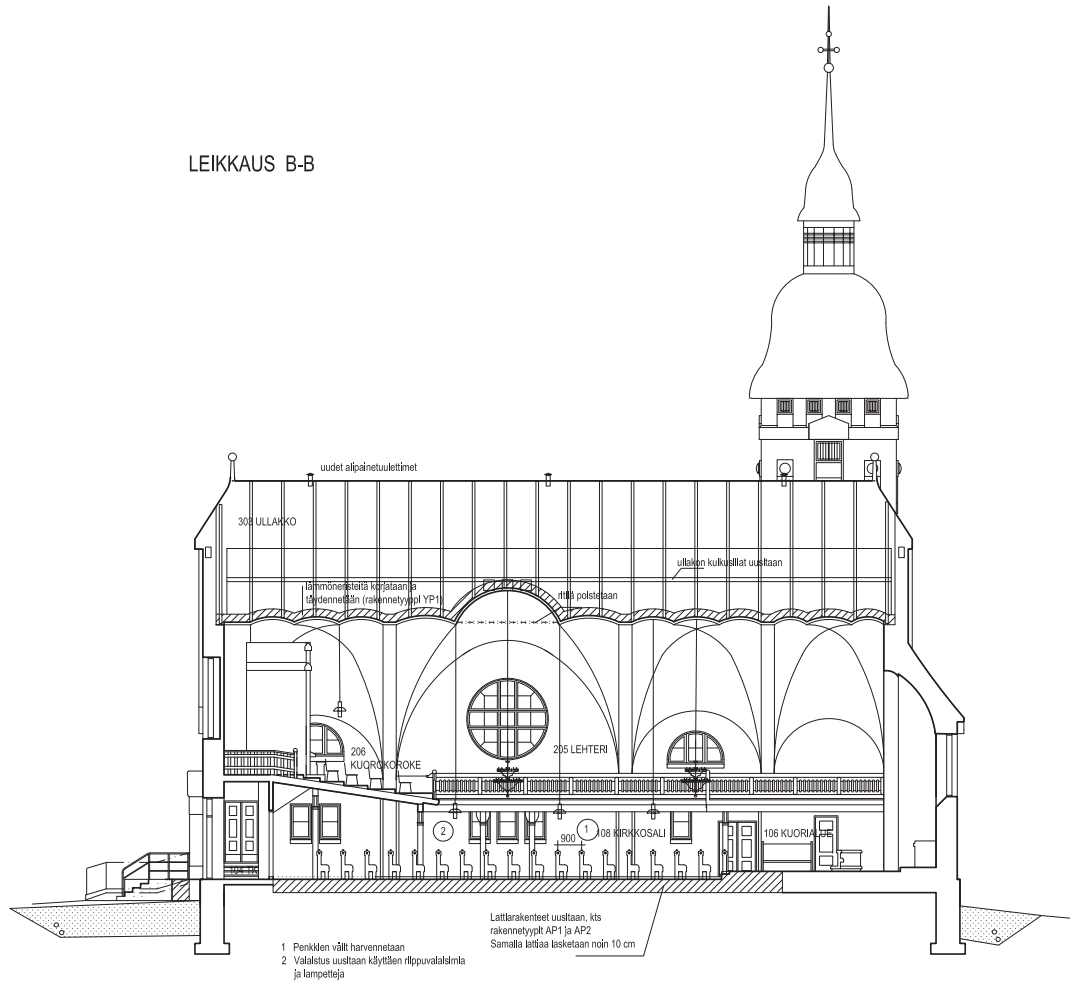
2. rakennusvaiheen työt valmistuivat 29.10.2002.
Takuutarkastuksessa 28.10.2004 sovittiin mm. maa-
lausurakasta joitakin pieniä korjaustöitä tehtäväksi
vuonna 2005.

⁴⁰ Softonex Oy, suunnitelman kirkon sammutusjärjestelmästä.
6.5.2001. SRKA

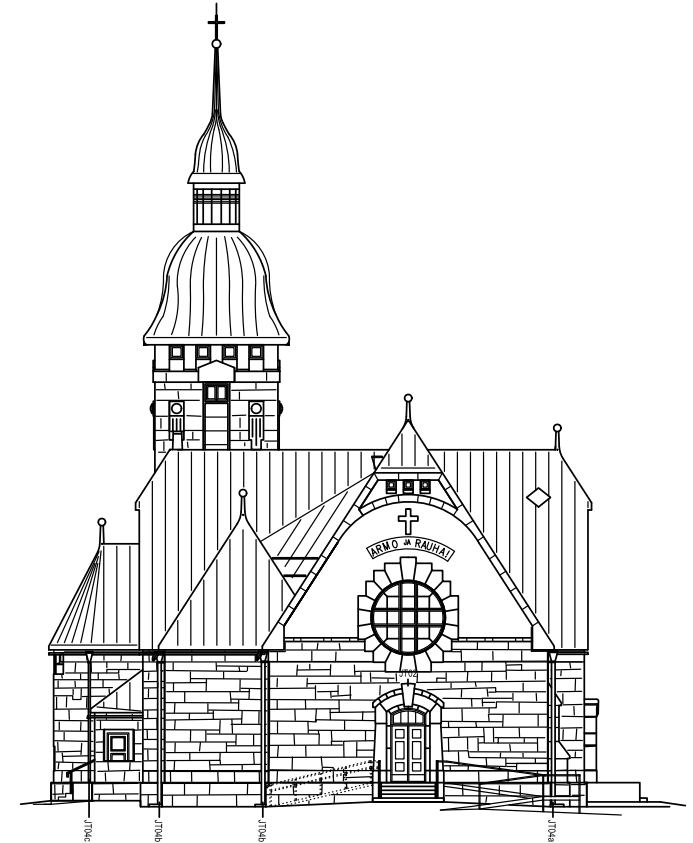

LEIKKAUS B-B

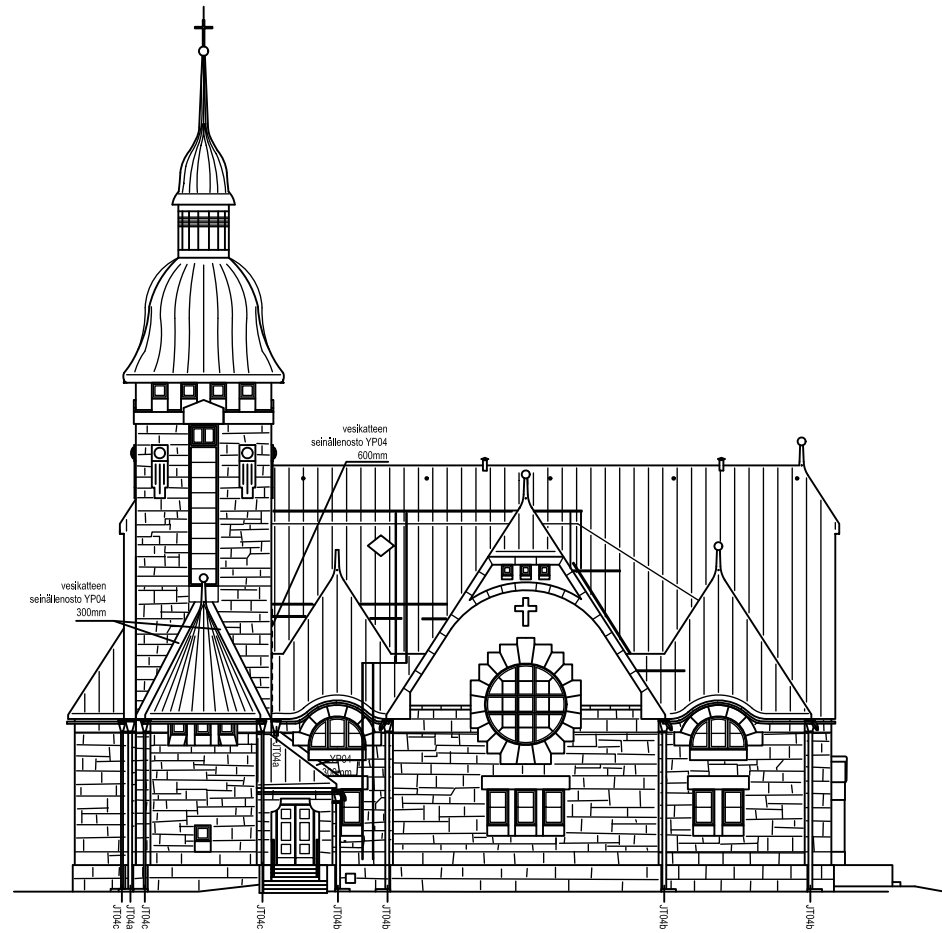
Pitkittäinen leikkaus kirkosta, oikealla pohjoinen julkisivu. Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy 31.5.2001.

JULKISIVU LUOTEeseen

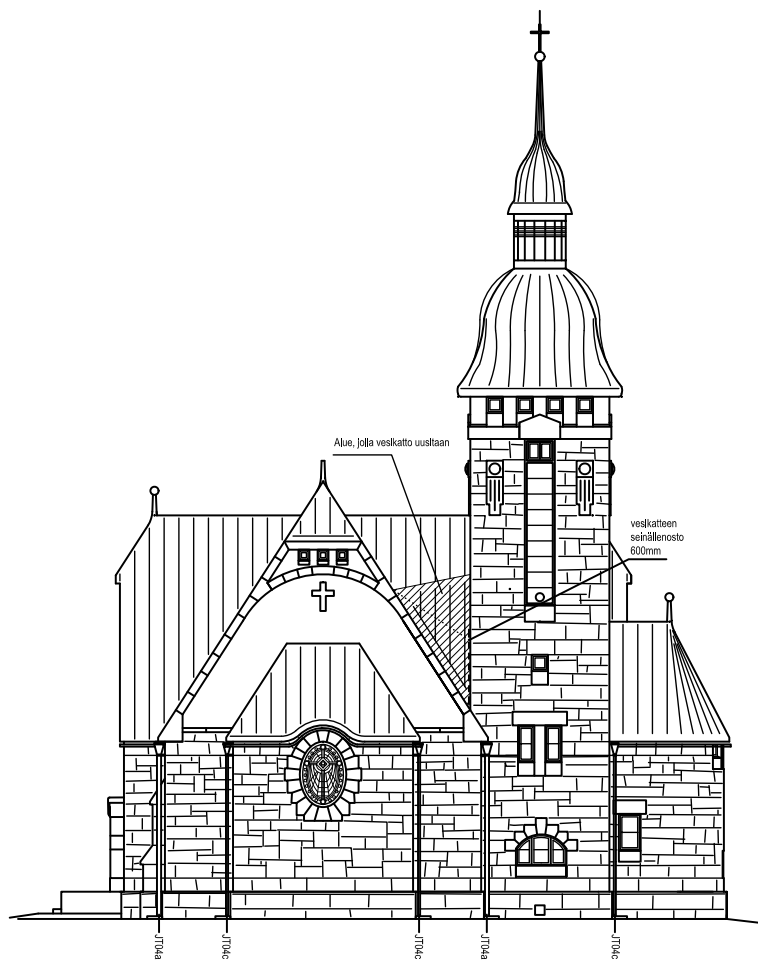

Tornin yläosa vuonna 2022.

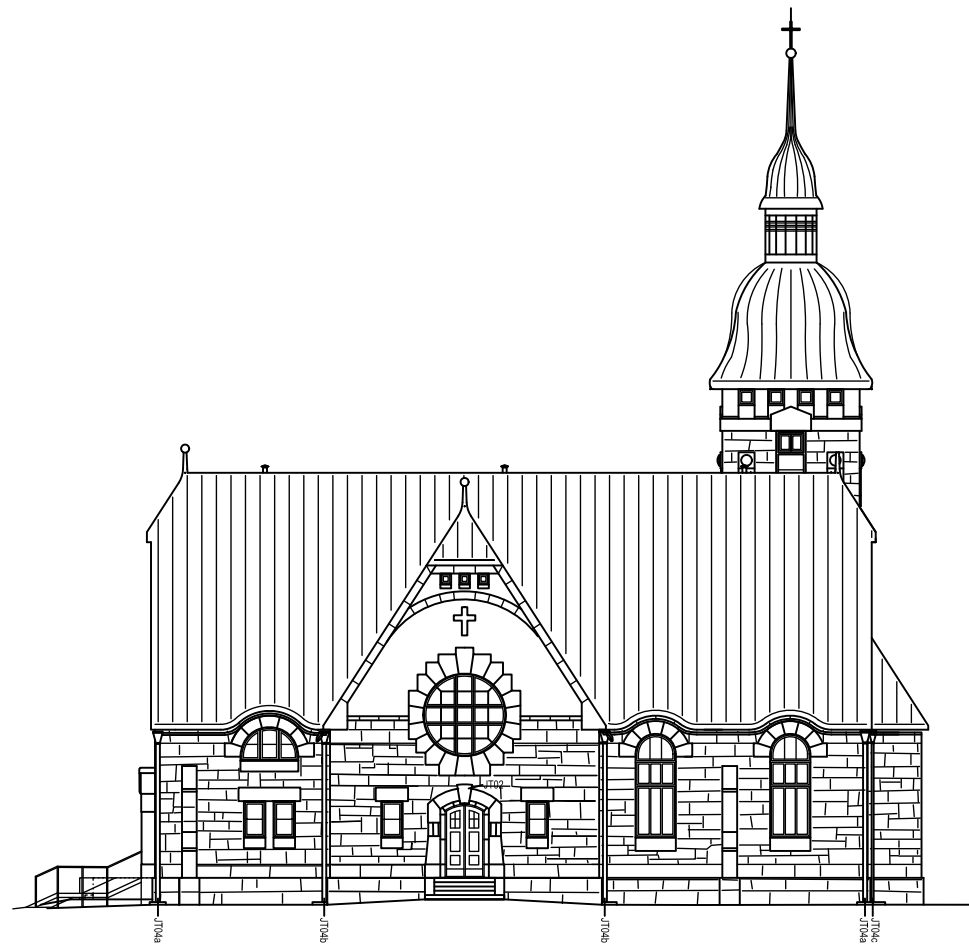
JULKISIVU KOILLISEEN

Julkisivu itään, Rutakontielle. Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy 31.5.2001.

JULKISIVU KAAKKOON

Julkisivut etelään (kaakkoon) ja länteen (lounaaseen). Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy 31.5.2001.

JULKISIVU LOUNAASEEN

Porrashuoneen ja tornin sivuilla korotettiin peltikatteen seinäenostoja estämään veden imeytymistä seinärakenteisiin. Kuvassa on meneillään urien jyrskintä kiviin pellityksen yläreunan upotusta varten.

Pääsisäänkäynnin kiviporrasta levitettiin ulospäin. Portaan ylätasanne saatiin näin täyttämään pyörätuolikäytön vaatimukset. Metallirakenteinen ramppi on tässä vielä rakentamatta.

Yllä julkisivukivien saumoja avattuna ja puhdistettuna uudelleen saumausta varten. Oikealla valmiiksi saumattua julkisivua.

Kirkkosalin holvit rakenteiden kunnostuksen ja uudelleenrappauksen jälkeen. Yllä oikealla työmaakokouksen porukkaa pölyisessä kirkossa.

Keskiholvin kuvun rappauspaikkaukset meneillään, kun 1960-luvun korjauksessa kupuun asennettu ritilä on poistettu.

Kirkkosalin lattian uutta betonivalua valmistellaan. Kuvassa näkyy myös mm. puupilarien alapäihin tehtyjä uusia betonianturoita ja pilarien puupaikkauksia.

Oikealla yllä kirkkosali ennen maalaustöiden aloittamista. Huomaa lehterinkaiteiden varaan rakennettu työnaikainen taso.

Penkkien maalinpoisto meneillään. Penkit vietiin kirkosta pois kunnostettaviksi ja maalattaviksi.

SONKAJÄRVEN KIRKKO 2000-7	KIRKKOSALI
SISÄVÄRITYS	12.11.2001

Värisävyyden koodit ilmoitettu Monicolor Nova-sävyjärjestelmän mukaan, paitsi katon ja seinän värit. Kaikki värisävyt, erityisesti katon ja seinän kalkkimaalisävyt täsmennetään työvaiheessa.

KATTO	Sax-Beton 7	
SEINÄT	Sax-Mausgrau 5	
PARVEN KAIDE JA ALAPINTA	J114 (Y 010)	
HOLVIN NELIÖKORIST.	Sax-Terracotta 1 Neapelgelb 4	
PILARI	V127 (G116) (N146)	
SAARNASTUOLI KATOS	V 127 koriste-sävyjä	
OVET KARMIT VUORILAUDAT	J114	
ALTTARIKAIDE	V127 (Y 010) (J114)	
PENKIT	V127 (G116)	
PUULATTIA	L 116	
JALKALISTAT	L112	
Käytävän kohdalla tiilenpunainen laatta.		

Huom. Kopiossa värisävyt eivät täysin vastaa alkuperäismalleja.

ARKKITEHTITOIMISTO
HANNU PUURUNEN OY

LINNANSALMENTIE 85 73100 LAPINLAHTI
017-733033 fax 017-733034 email hannu.puurunen@arkhp.inet.fi

1

Ennen käytännön korjaustöiden alkua tehtiin kirkon sisäpuolen maalipinnoista värikerrosselvitys. Vasemmalla yksi sivu vuonna 2001 valmistuneesta selvityksestä. HP-ARK

Eri pintojen alkuperäiset värisävyt pyrittiin palauttamaan korjauksessa. Oikealla lehterin puurakenteita ja pilarien yläosan koristesävyjä sekä toinen alttarikaiteen yhteyteen palautetuista kynttiläpylväistä. Kuvassa näkyy myös kuorin holvikaareen palautettu ruutuaiheinen koristemaalaus.

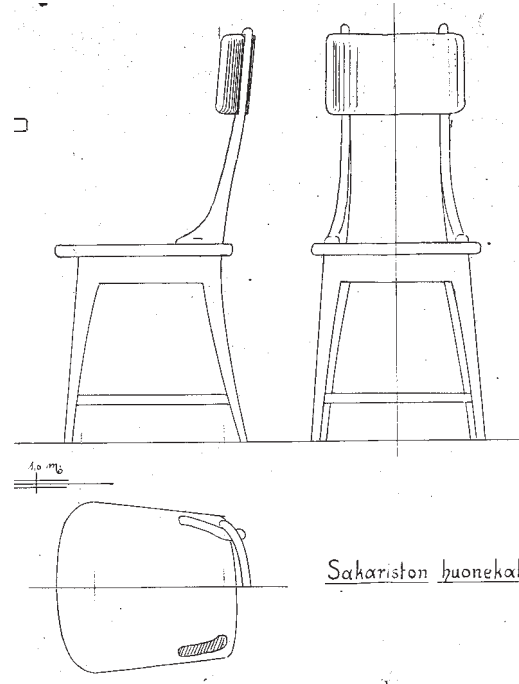

Kirkkosali nykyisin vuonna 2002 saamasaan asussa.

Kikkosalin käytäville tehtiin Stenbäckin kirkoissaan usein käyttämä vinoruudutus keraamisilla laatoilla. Penkkikorttelien kohdalle tuli entiseen tapaan puulattia. Kuvissa näkyy myös kirkkoon tuotua uutta tekniikkaa kuten keskuspölynimurin rasia penkinjalassa.

Tämänpuoleisissa kuvissa arkkitehdin kirkkoon suunnittelemaa uutta kalustusta: yllä seppeletelineet, vasemmalla uusi lukupulpetti.

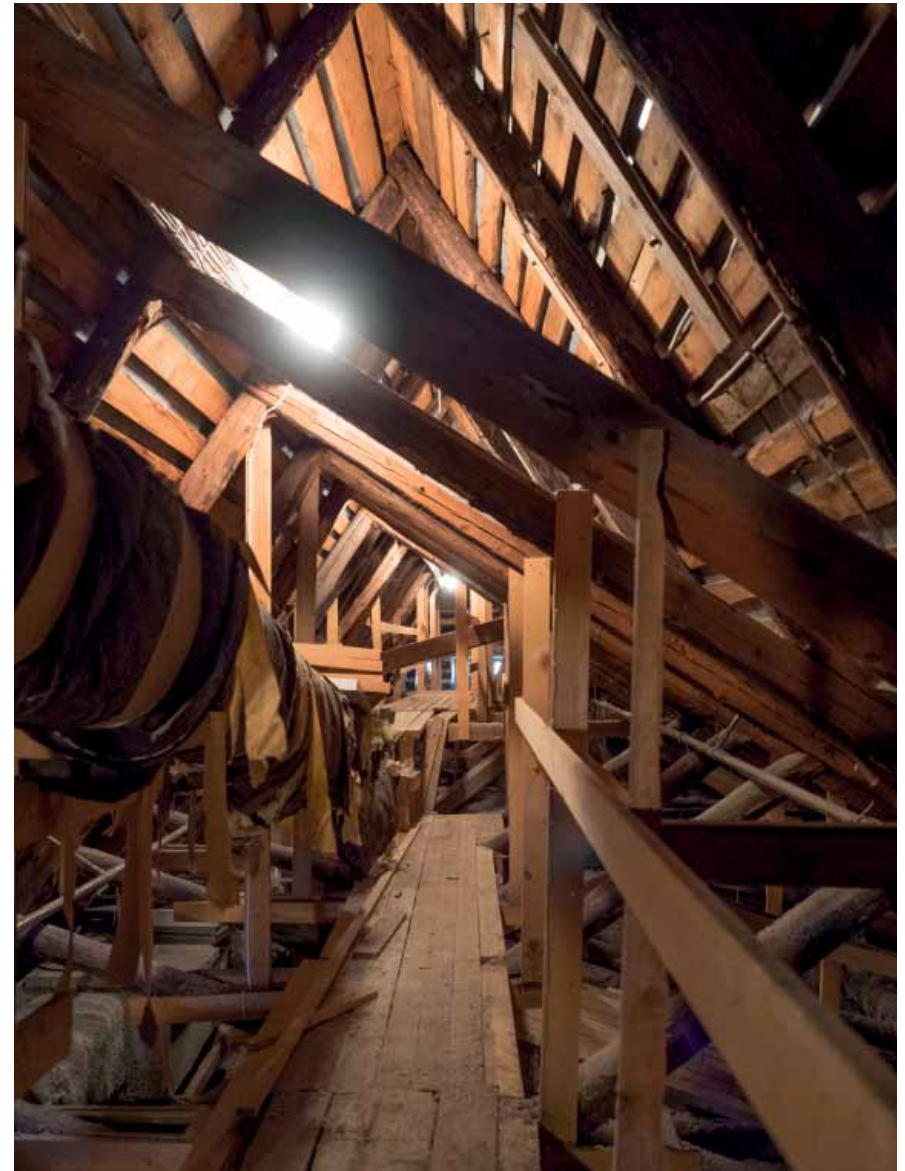
Sakariston huonekalut.

Vasemmalla yllä lehterikerrokseen tornin alle rakennettu uusi wc.

Yllä tornin kellohuone 1940-luvulla hankittuine teräskelloineen.

Vasemmalla ainut säilynyt kappale Stenbäckin kirkkoon suunnittelemissa pikku-tuoleista piirustuksineen (SRKA). Tuolia säilytetään tornin käytävässä.

Kirkkosali nykyisin.

Kuvia ullakkotilasta: vasemmalla yllä eteläpäädyn luonnonkivimuuria ja kattora-kenteita, sen alla olevassa kuvassa näkyy kirkkoon asennetun vesisumusammu-tuslaitteiston putkia. Yllä yleiskuvan ullakon ja vesikaton rakenteista. Suuri putki vasemmalla kuuluu 1980-luvulla asennettuun kiertoilmajärjestelmään.

3.4 KORJAUKSIA 2000-LUVULLA

2017, ULKOPUOLEN KUNNOSTUS- JA MAALAUSTYÖT

Kirkon vesikatto ja ikkunat kunnostettiin ja maalattiin vuonna 2017. Suunnitelmat laati Insinööritoimisto Savolainen Oy ja työt urakoi Mestarimaalaus Seppänen & Toikka Oy, työnjohtajana Timo Tervo. Töiden urakkasopimus allekirjoitettiin 29.6.2017 ja vastaanottotarkastus voitiin pitää 30.8.2017.⁴¹

Kirkon vesikattoja ja yksi lehterin kaari-ikkunoista vuonna 2022.

⁴¹ Insinööritoimisto Savolainen Oy. Sonkajärven kirkko, vesikaton ja ikkunoiden kunnostus, työselostus 8.5.2017 SRKA

4. NYKYTILANNE

Sonkajärven kirkko on nykyisin pääasiassa siinä asussa mihin se vuosina 1909-1910 rakennettiin. Ulkonaisesti huomattavimpia muutoksia alkuperäisasuun nähden on kirkon peltikatteiden värin vaihtaminen vaalean harmaasta tummanharmaaksi ja pääsisäänkäynnin yhteyteen lisätty invaramppi. Vesikatoille on viimeisimmässä korjauksissa lisätty kulkusiltoja ja lumiesteitä. Tornin ja päärunon kattojen yhtymäkohdassa on korotettu peltikatteen seinällenostoja.

Kirkon ikkunoiden väri oli ilmeisesti alunperin tumman ruskea, kun taas nykyisin ikkunat ovat valkoiset.

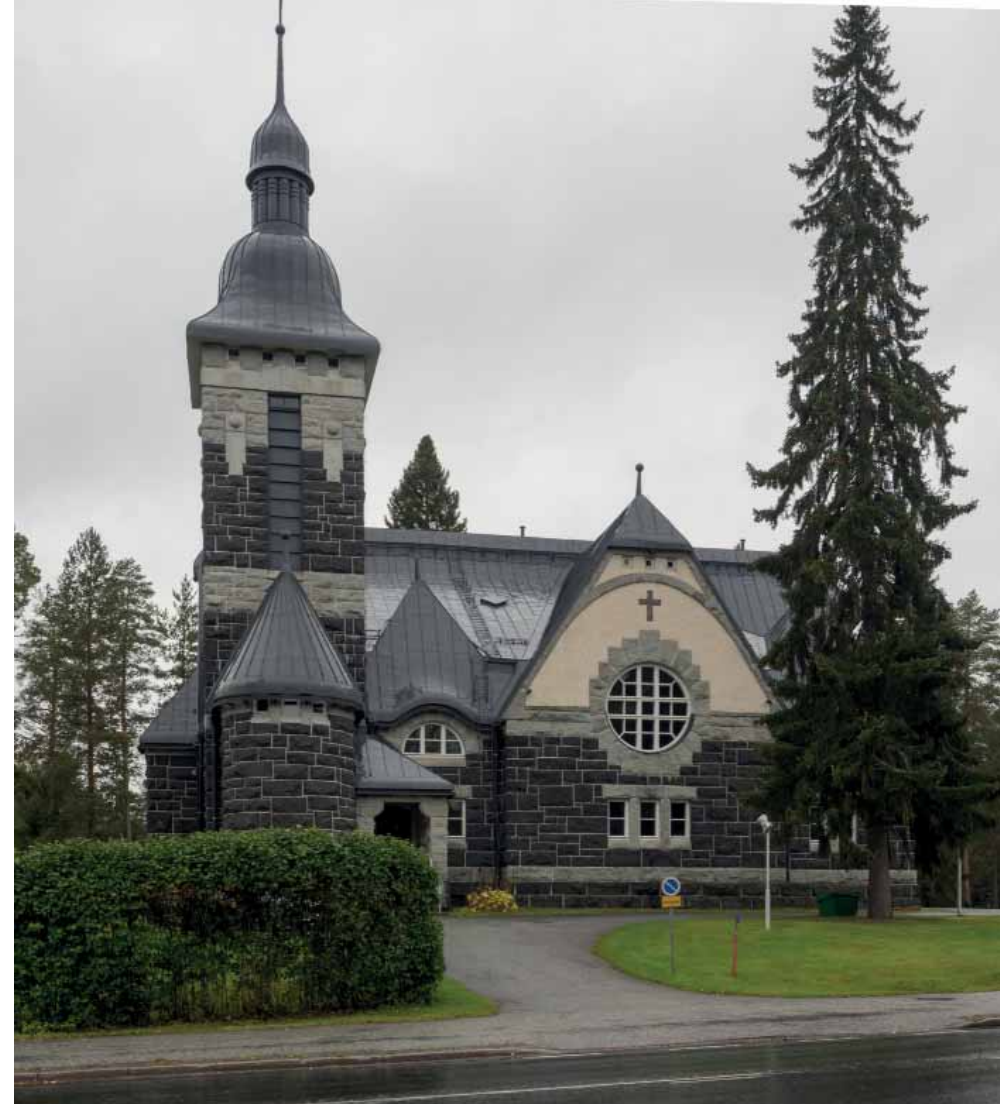
Kirkon sisätiloissa tehdyt huomattavimmat muutokset ja korjaukset:

- Urut asennettiin 1923 pohjoispäädyn lehterille (alkuperäisessä suunnitelmassa urut oli ajateltu tornin alla olevaan tilaan).
- Vuosina 1933-1934 hankittiin kirkkoon messinkikruunut.
- 1944-1947 uusittiin kirkonkellot telineineen.
- Kirkko sähköistettiin vuonna 1949: kirkko sai sähkövalot ja penkkien alle asennettiin sähkölämmittimet, joilla täydennettiin vanhaa kalori-ferilämmitystä.
- Peruskorjauksessa vuosina 1966-1969 kuorin aluetta ja koroketta laajennettiin kirkkosaliin päin, jolloin kolme penkkiriviä poistettiin. Sei-

nien ja holvien rappauspinnat maalattiin lateksimaalilla ja kirkkosalin väritystä muutettiin radikaalisti. Messinkikruunut poistettiin ja sähkövalaistusta uusittiin. Salin keskiholvin lakeen tehtiin ritilä, joka kätki yläpuolella olevat uudet kohdevalaisimet ja ilmanvaihtosäleikön. Kalori-ferilämmityksen kattila muutettiin öljyllä lämpiäväksi.

- 1983 kirkkosali varustettiin kiertoilmalaitteistolla.
- Uudet urut hankittiin vuonna 1985. Tällöin myös muutettiin urkulehteriä ja porrastettiin lattia kuoroa varten. Samana vuonna päätettiin palauttaa vanhat messinkikruunut kirkkosaliin.
- Peruskorjauksessa vuosina 2001-2002 tehtiin lukuisia muutoksia, joiden tavoitteena oli sekä parantaa kirkon tilojen toimivuutta että palauttaa kirkkosali lähemmäs alkuperäistä asuaan. Tärkeimpiä muutoksia olivat keskiholvin ritilän poistaminen ja kirkkosalin värityksen palauttaminen alkuperäisen kaltaiseksi. Kirkkosalin lattiat uusittiin: käytäville tuli keraamiset laatat vinoruudutuksena, penkkikorttelien kohdalle entiseen tapaan lautalattia. Valaistusta uusittiin käyttäen riippuvalaisimia. Penkkivälejä harvennettiin ja joitakin penkkejä poistettiin. Penkit varustettiin istuinten alle asennetuilla sähkölämmittimillä; kirkkosalia lämmittää lisäksi kauko-

lämpöön liitetty ilmalämmitys. Kirkkosaliin lisättiin erilaisia kiintokalusteita ja sakastin tilat ja pääosa kalustuksesta uusittiin. Lehterikerrokseen rakennettiin wc-tila. Sähköjärjestelmät uusittiin ja rakennus varustettiin vesisumusammutuslaitteistolla.

Vasemmalla kirkko nykyasussaan luoteen suunnalta nähtynä.
Yllä kirkon itäsiivu Rutakontien takaa kuvattuna.

Yllä kirkon vesikattoa 2000-luvun alussa lisättyine kulkusiltoineen ja tikkaineen.

Oikealla yläkuvassa sakastin ikkuna. Stenbäck käytti vaalean harmaata graniittia jäsennöimään julkisivuja ja korostamaan ikkunoita. Tummanharmaat julkisivukivet ovat diabaasia.

Alemmassa kuvassa kalkkivalumia, jotka ilmeisesti aiheutuvat kalkkisementtilaastin sidekyvyn vähittäisestä häviämisestä ja sadeveden valumisesta seinillä.

Kuparilevyllä päällystetyt ulko-ovet ovat lukkoja lukuunottamatta säilyneet alkuperäisessä asussaan. Kuvassa itäisivun ovi.

Oikealla kirkon eteläpuolelle 2000-luvun alun korjaustöissä lisätty muualle haudattujen muistopaikka graniittimuureineen.

5. YHTEENVETO

Sonkajärven kirkko on kivistä rakennettu pienehkö kyläkirkko, jonka arkkitehtuurissa yhdistyvät sisätilaa hallitsevan pitkäkirkon ja ulkoarkkitehtuuria leimaavan ristikirkon ainekset. Ajankohdan rakennuksille tyypillinen epäsymmetria ilmenee sisätilassa toispuoleisena lehteriratkaisuna ja eksteriörissä tornin sijoittamisena kuorin viereen keskiakselin sivuun. (Riecki 1993, 178)

Sonkajärven vuonna 1910 valmistunut kirkko kuuluu Stenbäckin 1900-luvun alun luonnonkivistä rakennettuihin kirkkoihin, joissa tavoitteena oli käyttää paikallista kiveä, jos sitä suinkin oli saatavilla. Luonnonkiviarkkitehtuuria pidetään yleensä Stenbäckille luonteenomaisena, alueena, jolla ”stenbäckiläisyys” selvimminkin tulee ilmi. Tästä tyylistä tuli tavallaan 1900-luvun alkuvuosikymmenen kirkkotyyli. Stenbäckin suunnittelemat, Pohjois-Savoon rakennetut Varpaisjärven (valm. 1904), Muuruveden (1904), Nilsian (1906) ja Sonkajärven (1910) kirkot muodostavat arkkitehtuurinsa lisäksi myös mielenkiintoisen paikallisista kivityypeistä kertovan ryhmän.

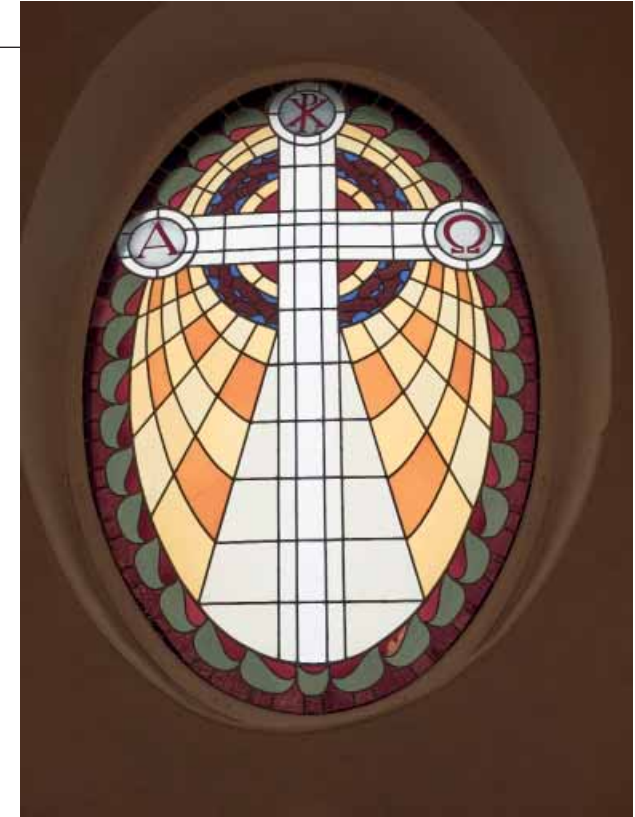
Suunnitellessaan kirkkotilaa Stenbäck otti selvästi huomioon saarnakirkon vaatimukset pyrkien lyhyeen ja leveään kirkkosaliin. Epäsymmetrisyyden hän otti myös huomioon, tavoitellen lisäksi maalauksellista yleisvaikutelmaa vapaan rakennusosien ryhmittelyyn, jugendmuotojen ja materiaalien avulla. Kirkot olivat holvattuja ja holvityypit kansallisromanttisia.

Sonkajärven kirkko on Stenbäckin kirkoista ensimmäisiä, joissa kirkkosalin holvit valettiin betonista. Massiivisissa ulkoseinissä on ulkopuolella luonnonkivimuuraus ja sisäpuolella laihasta betonista eli ns. soralaastista tehty täytevalu. Kaikki seinä- ja holvipinnat ovat rapattuja. Päärungon ja tornin kattomateriaalina on alusta lähtien ollut pelti.

Kirkko varustettiin kalorifeerilämmityksellä, jossa lämmin ilma johdettiin kirkkosaliin lattian alla olevien kanavien kautta. Myöhemmissä korjauksissa tätä lämmitysmuotoa on täydennetty sähköpattereilla.

Kirkkorakennuksen alkuasu on pääosin säilytetty alkuperäisen mukaisena. Sisätiloissa on tehty joitakin muutoksia, kuten kuorialueen laajentaminen, mutta kirkkosali on yleisilmeeltään alkuperäisen kaltainen. Viimeisimmässä peruskorjauksessa 2000-luvun alussa pyrittiin mm. palauttamaan salin alkuperäinen väriasi.

Kirkko on toiminut koko historiansa ajan Sonkajärven seurakunnan kirkkona.

Alttaripäädyn ikkunan lasimaalaus, jonka suunnitteli arkkitehti Ilmari Launis kirkon rakentamisvaiheessa. Katso lähempi selostus sivulla 22.

6 LÄHTEET

ARKISTOT

SRKA

Ylä-Savon seurakuntayhtymän arkisto, Sonkajärven seurakunnan arkisto:

Kirkon rakentamista ja korjauksia koskevat asiakirjat kuten rakennustoimikunnan pöytäkirjat, kirjeet, urakkatarjoukset, piirustukset ja työselostukset.

Huom. Seurakunnan arkistossa säilytetään erillisessä kansiossa Stenbäckin laatimia kirkon pääpiirustuksia. Tässä selvityksessä olen käyttänyt hyväkseni Kuopion kulttuurihistoriallisen museon näistä otettuja valokuvia.

KUHMU

Kuopion kulttuurihistoriallisen museon arkisto. Valokuvakokoelma ja Sonkajärveä koskevat piirustuskopiot (alkuperäiset MV).

MV

Museovirasto, Kokoelma- ja tietopalvelut, Rakennetun ympäristön piirustukset. Museovirastossa säilytettävässä Josef Stenbäckin kokoelmassa on kaikkiaan 26 Stenbäckin Sonkajärven kirkkoa koskevaa piirustusta.

Kansalliskirjasto

Historiallinen sanomalehtikirjasto. (<https://www.kansalliskirjasto.fi/fi/kokoelmat/kansalliskokoelman-sanomalehdet>)

Mm. kirkon rakentamista ja korjausvaiheita koskevia sanoma- ja aikakauslehtikirjoituksia. Tarkemmat tiedot ao. lähdeviitteessä.

MUUT LÄHTEET

HRK

FM Helena Riekin yksityiskokoelmat. Kopioita kirkonarkiston aineistoista ja Sonkajärven kirkkoa koskevista lehtiartikkeleista. Lisäksi olen saanut tutustua Reikin muista Stenbäckin kirkoista kokoamiin aineistoihin.

HP-ARK

Kirjoittajan halussa olevat Arkkitehtitoimisto Hannu Puurunen Oy:n Sonkajärven kirkkoa koskevat piirustukset, työselostukset, valokuvat ja muistiinpanot.

KIRJALLISUUS

Rieki 1993: Helena Rieki. Sonkajärven kirkot. Julkaisussa Ylä-Savon kirkot, Suomen kirkot 19; toim. Marja Terttu Knapas, Tammisaari 1993.

Rieki 2005: Helena Rieki. Kuopion kaupungin rakennushistoria. Kaupungin rakentamisvaiheita vuodesta 1875. Kuopion historia 6. Kuopio 2005.

Antila 1979: Olavi A. Antila. Perinnealbumi: vanhat

valokuvat kertovat. Kaavi, Juankoski, Nilsiä, Rautavaara, Varpaisjärvi, Sonkajärvi, Vieremä. Kuopio 1979.

INTERNET

Internetistä hakemieni tietojen linkin olen yleensä maininnut ao. lähdeviitteessä.

ERÄÄN KIRKONRAKENTAJAN TARINA: SEPPÄ KUSTI KASURINEN

Alunperin Maaningalta syntyisin ollut Kustaa Henrik (Kusti) Kasurinen (1887-1970) sai oppia sepäntaidot Sonkajärven Rutakolla seppä Kusti Rautiaisen luona. Hän teki aluksi sepäntöitä taloissa Lapinlahden Pällikkäällä ja Nerkoolla. Sieltä Kasurinen hakeutui seppäksi Sonkajärven kirkon työmaalle. Sepän tehtäviin kuului muun muassa kivimiesten työkalujen teroitus ja kirkon kivi- ja puurakenteiden vaatimien raudoitteiden teko. Pian Sonkajärven kirkon valmistuttua Kasurinen siirtyi Stenbäckin suunnittelemaan ja urakoimaan Raahan kirkon työmaalle, jossa työnjohtajana oli lapinlahtelainen rakennusmestari Sakari Halonen. Kirkon valmistuttua Kasurinen jäi vuoteen 1921 asti Raaheen, jossa hänellä oli oma korjauspaja. Sitten hän muutti perheineen takaisin Lapinlahdelle ja perusti sinne korjauspajan, jota pian laajensi autokorjaamoksi. Kasurinen tunnettiin kuitenkin maakunnassa nimenomaan taitavana takoseppänä, erityisesti viikatteitten tekijänä ja kallitsijana.

Kusti Kasurinen oli äitini isä, ukkini.

Hannu Puurunen

Nimettömän työmiehen tornin porrashuoneen holvikäärteen uurtama klassinen lause, joka kokonaisuudessaan kuuluisi: *Ave Caesar, morituri te salutant* (Terve keisari, kuolemaan menevät tervehtivät sinua). Aiemmin huomaamattani jääneen tekstin näytti minulle seurakuntamestari Mauri Heiskanen käydessämme tornissa syyskuussa 2022.

Takakannen kuva

Kirkkoherra Åkermanin virkaanasettajaiset vuonna 1926. KUHMU

SONKAJÄRVEN KIRKKO, RAKENNUSHISTORIASELVITYS
ARKKITEHTITOIMISTO HANNU PUURUNEN OY 2022